

VOLIM TE BEZ ALI

Priručnik za roditelje LGBT osoba

ISKORAK

VOLIM TE BEZ ALI

Priručnik za roditelje LGBT osoba

ISKORAK

Autorica

Renata Debartoli, mag. psych.

Urednik

Dubravko Pogledić

Recenzent

Krešimir Dabo, psihoterapeut realitetne terapije

Lektura

Vjeko Vacek

Fotografije

Benjamin Strike

Grafičko oblikovanje

Švicarska, Zagreb

Nakladnik

Iskorak, Šenoina 26, Zagreb

Za nakladnika

Zoran Dominković

Tisak

Tiskara Kasanić, Zagreb

Naklada

300 primjeraka

Online verzija

www.iskorak.hr/vtba

Besplatni primjerak.

I. izdanje

Zagreb, srpanj 2021.

ISBN 978-953-56001-5-2

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001106037.

PREDGOVOR

Ovaj priručnik primarno je namijenjen roditeljima LGBT osoba kao pomoć i podrška u razumijevanju njihova djeteta i procesa kroz koji prolaze te značaja koji taj proces može imati za roditelja, dijete i njihov odnos, no koristan je i svima ostalima koji imaju blisku osobu koja je LGBT.

Mnogi roditelji se osjećaju usamljeno u procesu prihvatanja seksualne orijentacije ili rodnog identiteta svoga djeteta, misle da su jedini kojima se to događa i da u njihovoj okolini nema osoba koje prolaze isto, jer za njih ne znaju. Čak i oni roditelji koji znaju da sigurno nisu jedini i koji bi voljeli čuti kako drugi roditelji prolaze kroz taj proces nemaju ideju gdje i kako stupiti u kontakt s drugim roditeljima. Priče drugih osoba koje prolaze kroz slična iskustva kao mi iznimno su važne, one nam daju osjećaj da nismo sami, daju nam snagu, ideje, ohrabrenje, podršku, nadu... Upravo stoga, projekt "Volim te bez ali" autora Benjamina Strikea, po struci socijalnog radnika (a po vokaciji perspektivnog fotografa), u kojem donosi priče i fotografije roditelja LGBT osoba ponosnih na svoju djecu, od velikog je značaja za roditelje LGBT osoba, LGBT zajednicu i šire društvo. Naziv projekta „Volim te bez ali“ oslikava suštinu prihvatanja. Pravog, iskrenog i potpunog prihvatanja. Biti voljeni, ne unatoč nečemu, ne takvi kakvi jesmo, ne voljeni iako, nego jednostavno - VOLJENI, bez ali, to je ono što svi želimo osjetiti.

Osobne priče koje su roditelji podijelili s Benjaminom Strikeom, uz dopuštenje, dio su i ovog priručnika. Na tome zahvaljujemo autoru projekta Benjaminu Strikeu i roditeljima koji su dopustili da i ovdje podijelimo njihovu priču. Vaše su priče upotpunile ovaj priručnik i obogatile ga nečime što nijedna činjenica, informacija ili provedena studija ne mogu pružiti roditelju koji prvi put od svoga djeteta čuje da je LGBT, hvala vam!

Kao zahvalu za takav doprinos, uz dopuštenje autora, i ovaj priručnik nosi taj snažan naziv „Volim te bez ali“.

Također, nadam se da će ovaj priručnik biti podrška, snaga i ohrabrenje svim LGBT osobama prilikom iskoraka (autanja) roditeljima ili drugim osobama. Ako ste LGBT osoba koja se priprema napraviti iskorak bliskoj osobi, ovaj priručnik je nešto što možete dati joj osobi kako bi lakše razumjela ono o čemu joj govorite.

*Autorica
Renata Debartoli*

SADRŽAJ

Uvod	5
Moje dijete je gej, što sad?	6
Kako bih trebao/la reagirati?	10
Mislio/la sam da poznajem svoje dijete	12
Zašto osjećam toliki gubitak?	14
Hoće li moje dijete biti sretno?	16
Zašto je moje dijete gej?	18
Kako razgovarati s mojim LGBT djetetom?	22
Što dalje?	24
Kako moje (ne)prihvatanje utječe na moje dijete?	26
Kako se drugi roditelji s time nose?	28
Misao za kraj	43
Kontakti	44
Rječnik pojmova	45
Preporučena literatura	48

Ako ovo čitate vjerojatno imate dijete ili dragu osobu koja je napravila iskorak i rekla vam da je lezbijka, gej, biseksualna ili transrodna osoba (LGBT).

Ukoliko do sada niste promišljali o LGBT temama moguće je da ćete biti zbunjeni nekim terminima i pojmovima ili nesigurni u njihovo značenje. Zato ćemo za početak objasniti što su to seksualna orijentacija i rodni identitet, a objašnjenje ostalih pojmova korištenih u ovom tekstu ili pojmova za koje vjerujemo da ste ih mogli susresti u drugim izvorima navodimo na kraju (možete i prvo pročitati te stranice pa se vratiti i nastaviti čitanje).

Seksualna orijentacija označava emocionalnu, seksualnu, romantičnu i drugu privlačnost jedne osobe prema drugoj osobi i jedan je od dijelova našeg seksualnog identiteta, a time i našeg identiteta općenito. Seksualna orijentacija se formira u vrlo ranoj životnoj dobi i ne ovisi o prethodnom seksualnom iskustvu. U pubertetu većina osoba postane svjesna svoje seksualne orijentacije; tada se formira seksualni identitet, eksperimentira, itd.

Dakle, kada koristimo pojam „seksualna orijentacija“ podrazumijevamo puno više od seksualne privlačnosti, njime obuhvaćamo i emocionalne i romantične osjećaje prema drugim osobama.

Za mnoge homoseksualne osobe riječ „homoseksualac“ naglašava samo seksualni aspekt njihova života, dok pojmove „gej“ i

„lezbijka“ vide kao pojmove koji se odnose na cjelokupan raspon njihovih ljudskih odnosa.

U tekstu ćemo ponekad koristiti pojam homoseksualna osoba, a ponekad riječ „gej“, ali pod time podrazumijevati sve osobe homoseksualne orijentacije, i gejeve (muškarce) i lezbijke (žene).

Rodni identitet osobe odnosi se na unutarnji osjećaj da smo muškarac, žena ili nebinarna osoba. Često na temelju po rođenju dodijeljenog spola podrazumijevamo rodni identitet osobe, stoga možemo pogrešno pretpostaviti rod osobe. Kod transrodnih osoba spol i unutarnji osjećaj rodnog identiteta se ne podudaraju s rodno utemeljenim društvenim očekivanjima.

Također, neke se osobe ne žele rodno izjašnjavati.

Ukoliko vam ova kratka objašnjenja nisu bila dovoljna da biste s lakoćom razumjeli nastavak teksta, uvijek možete pogledati rječnik pojmova na zadnjim stranicama kada nađete na nepoznat ili zbunjujuć pojam.

U ovom priručniku ćemo se više posvetiti razumijevanju i prihvaćanju seksualne orijentacije djeteta, dok ćemo se teme rodnog identiteta samo dotaknuti. Za dodatne informacije oko rodnog identiteta možete posjetiti web stranicu udruge Trans Aid (udruge za promicanje i zaštitu prava TIRV osoba - trans, interspolnih i rodno varijantnih osoba) www.transaid.hr.

MOJE DIJETE JE GEJ, ŠTO SAD?

Neki se roditelji iznenade kada od djeteta čuju tu informaciju, a neki mogu biti iznenađeni i nespremni kada to čuju od drugih (prijatelja, susjeda, djelatnika u školi, na društvenim mrežama ili drugdje), neki mogu naslućivati da je njihovo dijete LGBT, ali ne biti sigurni kada i kako to spomenuti i trebaju li.

Roditelji vjeruju kako poznaju svoju djecu bolje od ikoga, pa kada djeca naprave iskorak (izraze se kao LGBT), a roditelji to nisu naslućivali ili su znali, ali negirali, može se dogoditi da pomisle da ih ne poznaju koliko su mislili ili da ih ne poznaju uopće.

Svaki roditelj ima želje za svoje dijete i viziju kako će izgledati njegov život. Kada dijete napravi iskorak, roditelj postaje svjestan da se vizija koju je imao neće ostvariti ili da je sliku te vizije potrebno ponešto izmijeniti.

Ipak, to nije kraj vaših snova koje imate za dijete niti kraj vašeg odnosa. Naprotiv, vaš odnos može postati i jači jer sada o svom djetetu znate više nego prije.

Zapravo, to je znak da vam vaše dijete vjeruje! Ako vam je dijete reklo, to znači da je odlučilo podijeliti s vama jednu od najosobnijih informacija o sebi.

Ljudi imaju različite emocije i reakcije kada im voljeni kažu da su LGBT. Svaka reakcija je normalna i očekivana s obzirom da nova

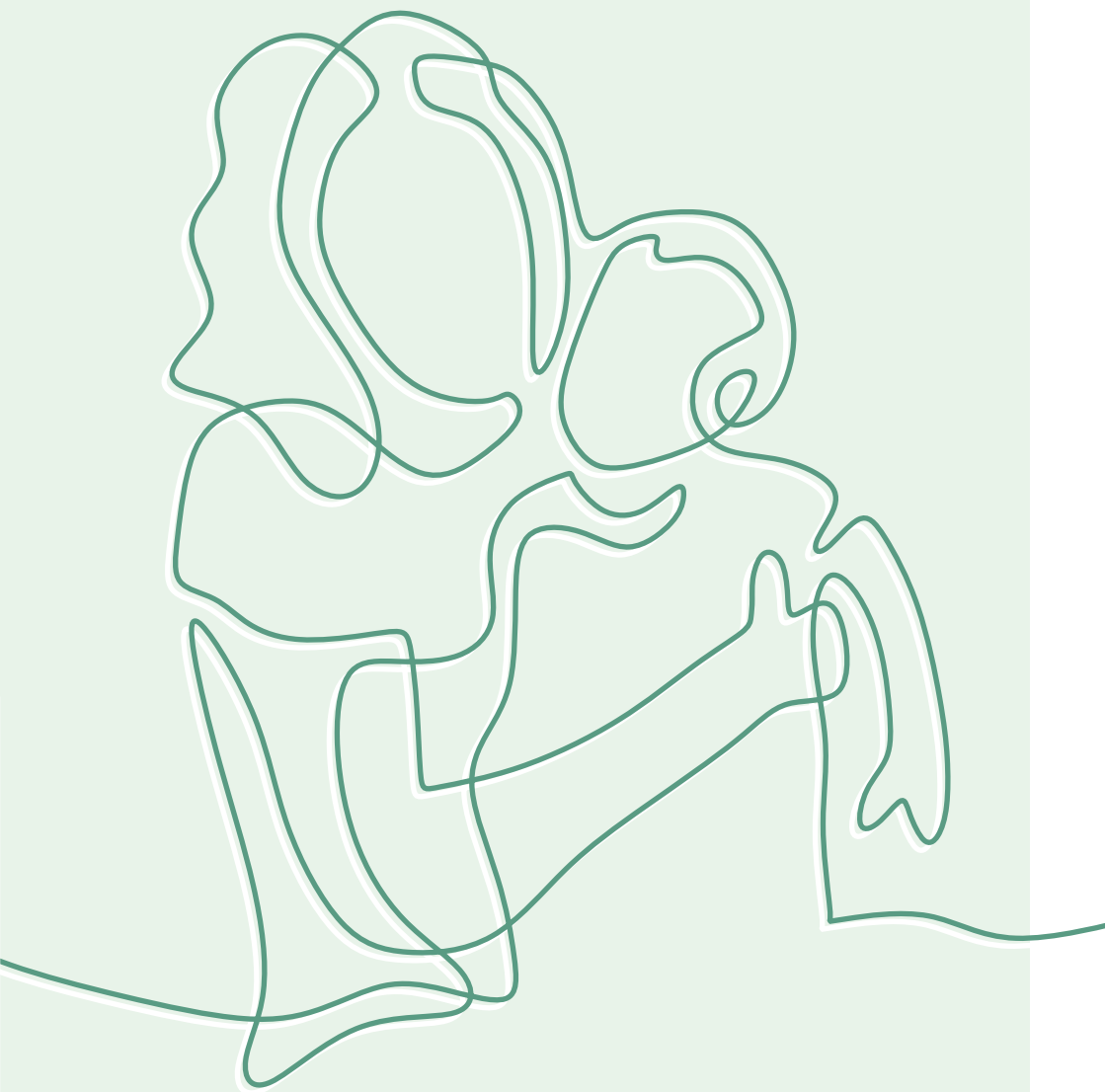
informacija mijenja vaš pogled na mnogo toga i nalazite se u novoj i nepoznatoj situaciji.

Roditelji imaju različite reakcije, od „Sada kada znam, što mogu učiniti da pružim podršku svom djetetu?“ do „Kako ću se ja nositi s time?“. Neki roditelji dožive kombinaciju jednoga i drugoga... i još mnogočega.

Neki roditelji se osjećaju sretno jer im se dijete otvorilo, neki osjećaju olakšanje što sada znaju više o svome djetetu i mogu ga bolje usmjeravati kroz život znajući tu informaciju, dok neki osjećaju radost da je njihovo dijete samopouzđano i svjesno sebe.

Drugi roditelji mogu imati kompleksnije ili neugodnije osjećaje, osjetiti strah za sigurnost svoga djeteta, krivnju da su oni prouzročili da je njihovo dijete LGBT, tugu da nisu to znali bez da im je rečeno ili ljutnju što im dijete nije ranije reklo. Sve su to normalni osjećaji i moguće je da ćete iskusiti neke ili sve u isto vrijeme.

U daljnjem tekstu nalaze se informacije koje mogu olakšati da razumijete svoju reakciju, kao i djetetovu seksualnost ili rodni identitet, te vam pomoći da odgovorite na podržavajući način pun ljubavi. Na kraju priručnika se nalazi popis organizacija kojima se možete javiti za dodatne informacije ili podršku.

OVO JE PUTOVANJE!

Ne samo da su ga mnogi prošli prije vas, nego ga mnogi prolaze upravo sada kada ste i vi na tom putovanju. Na tom putu možete imati razdoblja kada ste više i razdoblja kada ste manje dobro, sve je to dio puta. Važan dio tog putovanja je upoznavanje vašeg djeteta na dubljoj razini.

Neki ljudi mogu eksperimentirati, ali oni koji su došli do odluke da kažu svojim roditeljima da su LGBT obično ne prolaze kroz fazu, obično su dobro promislili prije nego su odlučili s vama podijeliti informaciju o svojoj seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu.

VAŽNO JE DA ZNATE DA OVO NIJE FAZA.

NISTE SAMI!

Postoji još mnogo roditelja koji prolaze ili su prošli kroz prihvaćanje seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta svog djeteta. Ti roditelji su svuda oko nas - u susjedstvu, na poslu, u obitelji, u crkvenoj zajednici... Također, udruga Iskorak je uz vas, slobodno nam se javite ukoliko osjetite da vam je potrebna podrška i dođite na razgovor u naše besplatno psihološko savjetovalište.

Iako trenutno učite kako biti najbolja podrška voljenima, morate pronaći i podršku za sebe. Briga o sebi je ključna! Svoje misli i osjećaje možete podijeliti s bliskim ljudima, ali i sa stručnim osobama, poput psihologa. Da bismo mogli biti valjana podrška drugima, moramo se prvo pobrinuti da smo mi dobro.

ZAPAMTITE: VI STE VAŽNI!

MIT 1

GEJEVI I LEZBIJKE SU RIJETKOST

S obzirom da mnoge homoseksualne osobe smatraju da moraju ostati u tajnosti, nitko ne može dati podatke o stvarnom broju homoseksualnih osoba u Hrvatskoj. Postoje razne procjene učestalosti homoseksualnosti. One sežu od 1% do 40% te ovise i o definiciji. Primjerice neka istraživanja isključivo pitaju za analni seksualni odnos među muškarcima, dok neka pitaju za seksualnu privlačnost prema istom spolu. Najčešće se navodi da je u prosjeku 10% populacije homoseksualno što je temeljeno na podacima Alfreda Kinseya o kojima se vode brojne rasprave.

To bi značilo da je u Hrvatskoj u prosjeku 405.800 homoseksualnih osoba, a to je skoro pola milijuna hrvatskog stanovništva.

U prosjeku, u razredu punom djece jedno do troje je gej, dvoje od dvadeset roditelja u bilo kojoj školi imat će dijete koje je gej ili lezbijka. Prema tome, homoseksualni/e dječaci i djevojčice su svuda oko nas, kao i njihovi roditelji. Bez obzira koliki broj osoba je gej, lezbijka ili biseksualno, velika vjerojatnost je da je netko u našem bližem društvu gej, lezbijka ili biseksualna osoba. Kako izgleda kada toga nismo svjesni odlično opisuje izjava jednog roditelja (iz knjige Više od prihvatanja),

„Kada napadate homoseksualnost ili ismijavate lezbijke i gejeve, mislite da bi homoseksualnim osobama trebalo uskratiti ljudska prava, zasigurno ćete povrijediti nekoga koga poznajete i volite. Povrijedit ćete prijatelja, susjeda, bratića, nećaka, nećakinju, brata ili sestru, sina ili kćerku.“

KAKO BIH TREBAO/LA REAGIRATI?

„Kad mi se sin outao bila sam očajna, ali strah i zabrinutost na njegovom licu su me sprječavali da izrazim svoju zabrinutost. Rekla sam mu da ga volim i da smo u ovome zajedno. Kako su tjedni prolazili, moja tuga i zabrinutost su iščezavali svaki put kad bih mu rekla da ga volim bez obzira na sve.“

Majka gej sina

Istraživanja su pokazala da je najčešće životno doba za iskorak srednje i kasno tinejdžersko doba (16-19 godina), dok se neki na to odluče čak i ranije. Prema istraživanju koje su u Hrvatskoj 2012. godine provele Marija Kavić i Aleksandra Urukalo prosječna dob djetetovog shvaćanja da je lezbijka, gej ili biseksualna osoba je 13 godina. Unatoč tome što neke osobe čekaju odraslu dob kako bi učinile iskorak, taj trend se pomiče prema sve mlađim generacijama. Prema spomenutom istraživanju u Hrvatskoj se osobe u prosjeku odluče na iskorak u dobi od 18 godina, odnosno polovina sudionika je iskoračila do 18. godine ili u 18. godini (raspon dobi je od 11 do 37 godina). Podaci u ovom priručniku primjenjivi su bez obzira koje je dobi LGBT osoba do koje vam je stalo.

Sada kada znate (ili mislite) da je vaše dijete LGBT, važno je da znate da je svaka reakcija (osim nasilja ili kažnjavanja djeteta) opravdana, a prihvaćanje je proces.

SVAKA REAKCIJA JE RAZLIČITA I OPRAVDANA.

Ne postoji jedinstvena emocionalna reakcija na činjenicu da je vaše dijete LGBT. Vaša reakcija je bitna, ali ne biste trebali osjećati sram bez obzira kako se u početku osjećali.

Kao što smo prethodno spomenuli, moguće je da ćete osjetiti niz neugodnih emocija, primjerice strah za sigurnost svoga djeteta, krivnju da ste vi do toga doveli, tugu jer niste primijetili bez da vam je dijete reklo, bijes što vam dijete nije ranije reklo, ali i niz ugodnih emocija, primjerice sreću jer vam se dijete povjerilo, olakšanje jer sada znate što je mučilo vaše dijete, radost jer vaše dijete zna tko je zapravo. Sve su to uobičajene reakcije.

PRIHVAĆANJE JE PROCES.

Proživljavanje vaše reakcije, odgovor na reakciju, informiranje o LGBT pitanjima, dijeljenje novih informacija s vašom obitelji i prijateljima – za sve ovo potrebno je vrijeme. Ništa se ne može dogoditi preko

noći. Uzmite vremena koliko vam je potrebno kako biste istražili svoje osjećaje. Ova situacija je prilika da ostvarite snažniji i bliskiji odnos sa svojim djetetom nego što ste ga imali, ako tako odlučite.

Imajte na umu da koliko god ovo teško (ili možda lako) bilo vama, vašem djetetu je vjerojatno bilo mnogo teže autati se ili biti autano vama. Djecu brine gubitak vaše ljubavi prema njima, brine ih vaša reakcija, brine ih pomisao na gubitak obitelji i doma. Tužna je činjenica da su se LGBT osobama takve stvari u dosta slučajeva dogodile i još uvijek se događaju diljem svijeta. Vaša reakcija bit će od velikog značaja za dobrobit vašeg djeteta, kao i za nastavak vašeg odnosa. Iako ne možete odrediti vašu prvu reakciju na iskorak vašeg djeteta, u mogućnosti ste odlučiti kakve će biti vaše reakcije kako vrijeme ide dalje.

U sklopu projekta „Family Acceptance Project“ koji se bavio prihvaćanjem LGBT osoba, dr. Caitlin Ryan provela je istraživanje koje je pratilo obitelji tijekom procesa iskoraka. Zaključci tog istraživanja ističu važnost uloge roditelja u zdravlju njihova LGBT djeteta – pozitivan odgovor i podrška vode do zdravije djece.

Određena odgovorna ponašanja kao što su razgovor s djetetom o njegovu LGBT identitetu, izražavanje vaše bezuvjetne ljubavi prema njemu, podržavanje identiteta vašeg djeteta unatoč tome što možete osjećati nelagodu, povezivanje vašeg djeteta s LGBT uzorom te podržavanje rodnog izražavanja vašeg djeteta smanjuju rizik djeteta za fizičke i psihičke probleme.

Negativni postupci mogu uzrokovati dugotrajne loše posljedice. Većini ljudi je jasno da će udaranje djeteta, nazivanje pogrdnim imenima te izbacivanje iz kuće imati negativan utjecaj na djetetovo fizičko i psihičko stanje.

Postoje drugi oblici ponašanja koja neki roditelji u početku smatraju ispravnim, a zapravo imaju negativne posljedice na djecu. To su zabrana kontaktiranja sa LGBT prijateljima, zabrana odlazaka na LGBT događanja ili informiranja, govorenje djetetu da će ga Bog kazniti ako je LGBT, prisiljavanje djeteta da taji svoj LGBT identitet i nedopuštanje djetetu da priča o tome te vršenje pritiska na vaše dijete da se ponaša više ili manje muževno ili ženstveno.

Istraživanja dr. Ryan pokazuju da, među ostalim ozbiljnim negativnim fizičkim i psihičkim posljedicama, postupci poput ovih povećavaju mogućnost depresije i upotrebu ilegalnih droga.

Najvažnija stvar koju možete napraviti u trenutku kada vam se dijete auta ili bude autano je izraziti mu svoju bezuvjetnu ljubav, porazgovarati s njim i saslušati sve što vam ima za reći. Pokušajte svoj strah, zabrinutost i ljutnju ili bilo koji osjećaj nelagode držati podalje od vašeg djeteta i proraditi ga uz podršku neke druge bliske osobe ili stručnjaka.

Zapamtite – nikad nije kasno za iskazivanje ljubavi i podrške! Kod nekih se roditelja podrška i razumijevanje javljaju odmah, a nekima treba vremena. Bitno je da se radi na razumijevanju.

MISLIO/LA SAM DA POZNAJEM SVOJE DIJETE

„Moj sin mi je rekao: ‘Tata, ista sam osoba kao prije.’ Prošlo je šest mjeseci i sve više shvaćam da se ništa u njegovom životu nije promijenilo. Promijenilo se moje shvaćanje njega.“

Otac gej sina

Roditelji misle da poznaju i razumiju svoju djecu od dana rođenja, toliko da je većina roditelja uvjereni da znaju što se odvija u njihovim glavama. Kad vam dijete kaže „Ja sam gej.“, a vi to niste ni naslutili ili ste znali, ali negirali – možete se osjećati kao da ne poznajete vlastito dijete ili što je ono postalo.

Možda se pitate kako to ranije niste vidjeli, ali istina je da seksualnost osobe nije vidljiva.

MIT 2

TO JE NJIHOV ODABIR I STOGA SE MOGU PROMIJENITI

S obzirom da je homoseksualnost prirodno stanje, a ne izbor, ne može se promijeniti. Osobe mogu odabrati prihvatiti ili ne prihvatiti svoju seksualnost, ponašati se u skladu s njome ili ne, ali ne mogu odabrati svoju seksualnost, ona je takva kakva jest.

Homoseksualna osoba može odabrati poricati svoju homoseksualnost, potiskivati je ili mrziti, živjeti u celibatu ili čak odabrati privid heteroseksualnog života, ali ne može odabrati ne biti homoseksualna. Učini li homoseksualna osoba neke od navedenih izbora, time si može prouzročiti dosta nesreće, nezadovoljstva, neugodnih emocija i neispunjen život. Seksualna orijentacija se ne može i ne treba mijenjati. Sve velike zdravstvene i psihijatrijske udruge slažu se u tome da je pokušaj promjene seksualne orijentacije neuspješan i može biti štetan za osobu. Ono što je moguće mijenjati je način na koji roditelj razumije i prihvaća seksualnost svoga djeteta.

MIT 3

GEJEVE I LEZBIJKE LAKO JE PREPOZNATI

Većina lezbijki i gejeva vrlo je prikrivena, sputana strahovima od gubitka posla, odbacivanja od obitelji i osjećajem fizičke opasnosti. Primjerice, neki gej muškarci se odluče ponašati stereotipno „muški“ kako bi ojačali vanjsku percepciju heteroseksualnosti, kroz bavljenje sportom, određene šale ili oblačenje. Manji broj odabire ostalima dati do znanja svoju seksualnu orijentaciju ponašanjem ili odjećom koja se uklapa u prepoznatljiv stereotip. Jedina skupina gej ljudi koje je lako prepoznati su oni koji se aktiviraju u borbi za prava homoseksualnih osoba i otvaraju se u svim aspektima života. Većina ljudi je uvjeren da se lezbijke i gejeve može prepoznati po vanjskom izgledu ili ponašanju, posebno ako smo prepoznali neke možemo pretpostaviti da bismo prepoznali sve, ali to nije tako. Za primjer ćemo navesti ulomak knjige *Više od prihvatanja*:

Jedna lezbijka mi je rekla „Mrzim kad ljudi stereotipno trabunaju o homoseksualcima, a nemaju pojma da u crkvi sjede pored jednog.“. Slično tome, druga je žena pričala kako je njezin kolega pokazao na ulici čovjeka i rekao „Onaj je homoseksualac. Njušim ih nadaleko i nepogrešivo.“. Prisjeća se svog razmišljanja „Oh, kad bi samo znao! Radiš sa mnom gotovo četvrt stoljeća – a nikad nisi naslutio moju orijentaciju. Samo radi tvoje netrpeljivosti prema ovoj temi, nikad s tobom neću moći podijeliti taj dio svoje intime, makar me smatraš prijateljom.“.

Osvijestite da je vaše dijete ista ona osoba koja je bilo minutu prije nego vam je izreklo da je gej. Ništa se u vašem djetetu nije promijenilo u trenutku njegova iskoraka. Dijete je isto, ono što se promijenilo je vaš pogled na dijete, slika koju ste imali o njemu i razumijevanje djetetova unutarnjeg svijeta za koji ste mislili da znate.

ZAŠTO OSJEĆAM TOLIKI GUBITAK?

„Očajno, razoreno i disfunkcionalno. To bi bio najtočniji opis osjećaja koji su uslijedili nakon objave našeg 28-godišnjeg sina da je on, ustvari, gej... kao roditelji osjećali smo samoću, strašnu samoću.“

Majka gej sina

Svaki roditelj ima san, viziju o tome što će njegovo dijete postati, što bi trebalo i što može postati. To je san koji roditelj stvara u odnosu na vlastitu prošlost, vlastite želje i snove što je htio postati kada odraste, u skladu s kulturom u kojoj je odrasao.

Unatoč činjenici da postoji nebrojeno mnogo LGBT osoba u svijetu, vizija budućnosti većine roditelja za njihovu djecu temelji se na heteroseksualnom odnosu.

Nesnalazjenje koje se može javiti je prirodni dio procesa tugovanja. Izgubili ste nešto – san koji ste zamislili za svoje dijete, sina/ kćer kakve ste zamišljali u mašti, obiteljsku budućnost kakvoj ste se nadali. Također ste izgubili privid da znate i razumijete unutarnje i najskrivnije misli i osjećaje svoga djeteta.

Taj osjećaj gubitka može biti težak, ali ono što dolazi može biti novo, jasnije razumijevanje vašeg djeteta i novi snovi za njega.

U redu je ako se osjećate zbunjeno, tužno, ljuto, ako imate želju potisnuti ili negirati nove informacije – to su sve očekivane faze u procesu tugovanja i koraci na putu prihvaćanja.

Većina roditelja homoseksualne djece prođe kroz četiri faze:

1. INICIJALNA FAZA

U ovoj fazi prevladavaju šok i nevjerica.

2. GUBITAK

U ovoj fazi se pojavljuje osjećaj povrijeđenosti, bol, samooptuživanje i/ili međusobno optuživanje roditelja, a moguće i distanciranje od djeteta.

3. PREKRETNICA

U ovoj fazi ili započinje razumijevanje i postupno prihvaćanje ili sve veće distanciranje roditelja i djeteta.

4. ANGAŽMAN

Ako ste uložili napor u razumijevanje, ono može dovesti do potpunog prihvaćanja djetetove različitosti. Tada razumijete da pravi problem nije u djetetu, nego u načinu na koji ga društvo tretira. Neki roditelji (poput roditelja u odlomku „Kako se drugi roditelji s time nose?“) se nakon te spoznaje odlučuju aktivirati nastojeći promijeniti stav okoline.

RODITELJSKO PRIHVAĆANJE DJETETA KAO LEZBIJKE ILI GEJA

Psihologinja Matea Popov je 2013. provela kvalitativno istraživanje na 17 roditelja u Hrvatskoj čija su djeca gejevi ili lezbijke. Cilj istraživanja bio je opisati i kategorizirati glavne karakteristike roditeljskih osjećaja, misli i ponašanja u procesu prihvatanja djeteta kao lezbijke ili geja.

Rezultati istraživanja upućuju na pet faza roditeljske prilagodbe na seksualni identitet djeteta:

SUBLIMINALNA SVJESNOST

Iako je većina sudionika bila barem dijelom svjesna djetetova seksualnog identiteta i prije samog iskoraka, u trenutku saznanja kao dominantan osjećaj navode šok.

COMING OUT (ISKORAK)

Trenutak saznanja da je dijete lezbijka ili gej.

GUBITAK I TUGOVANJE

Prorada gubitka djeteta i budućnosti kakvoj su se sudionici nadali te ujedno emotivno najintenzivniji period u procesu prihvatanja djeteta.

STRAH I NERAZUMIJEVANJE OKOLINE

Svi sudionici navode osjećaj straha, a odnosi se na strah od nasilnih, diskriminirajućih i neugodnih reakcija okoline. Ovaj osjećaj straha je manjeg intenziteta od osjećaja koji se javljaju u procesu tugovanja, ali je sveprisutan i kontinuiran u životima sudionika, što ga čini najvećim teretom iskoraka.

PRILAGODBA I PRIHVAĆANJE

Svi sudionici su našli način kako prihvatiti seksualni identitet djeteta. Većina roditelja je barem jednom imala doticaja s LGBT aktivizmom. Prisutnost roditelja u LGBT zajednici svjedoči o visokom stupnju prilagodbe te prihvatanja djeteta - radi se o roditeljima koji su došli do razine razumijevanja te prilagodbe u kojoj počinju širiti svoju brigu, ljubav i razumijevanje na dobrobit svih koji se nalaze u njihovoj situaciji ili u položaju njihove lezbijske ili gej djece.

HOĆE LI MOJE DIJETE BITI SRETNNO?

Iskorak vašeg djeteta ne mora značiti kraj vaših snova za njega – samo malu promjenu izgleda tog sna. Još uvijek možete imati blizak odnos ispunjen ljubavlju. Zapravo, vaš odnos može postati još stabilniji jer sada znate više o svome djetetu nego prije.

Važno je osvijestiti da to što vaše dijete neće ostvariti snove koje ste vi za njega imali ne

znači da neće biti sretno. Bit će sretno ako ostvari svoje snove!

Neki se roditelji rastuže što njihovo dijete neće imati djecu. Smatraju da je homoseksualnost uzrok tome. No, mnoge heteroseksualne osobe također nemaju djecu. Seksualna orijentacija ne utječe na našu želju ili mogućnost imanja djeteta ili bivanja roditeljem.

MIT 4

LEZBIJKE I GEJ OSOBE SU LOŠI RODITELJI. DJECI ŠTETI ŽIVOT UZ RODITELJE ISTOG SPOLA.

Mnoge gej osobe izražavaju želju za vlastitom obitelji. Ne samo da žele dugoročnu, stabilnu vezu ispunjenu ljubavlju, nego i djecu. Neke gej osobe imaju djecu, bilo iz prethodnog braka, medicinski potpomognutom oplodnjom, posvojenjem, skrbništvom ili su-roditeljstvom. Istraživanja nisu pokazala nikakvu značajnu razliku u mentalnom zdravlju djece homoseksualnih roditelja u odnosu na djecu heteroseksualnih roditelja. Niti jedna kvalitetna studija nije utvrdila da su djeca gej ili lezbijskih roditelja u nepovoljnijem položaju u bilo kojem značajnom aspektu u odnosu na djecu heteroseksualnih roditelja. Istraživanja pokazuju da je kućno okruženje koje osiguravaju homoseksualni roditelji da bi podržali i omogućili psihološki razvoj svoje djece gotovo identično onome koje osiguravaju heteroseksualni roditelji.

Neki se roditelji uplaše da se dijete neće moći zaposliti ili napredovati u poslu. Postoje zakoni koji štite od diskriminacije (Zakon o ravnopravnosti spolova, Zakon o

suzbijanju diskriminacije, Kazneni zakon) i na koje se vaše dijete može pozvati ukoliko bude izloženo neugodnom iskustvu. Mlade lezbijske, gejevi, biseksualne i

transrodne osobe prolaze jednak stres i tjeskobu koju prolaze sve mlade osobe kao dio odrastanja. Bitna je razlika da u isto vrijeme moraju prihvatiti i nositi se s identitetom zbog kojeg će biti stigmatizirane i to obično bez potpore roditelja koji često upravo sami postaju opresori. Ove osobe ne nailaze na prihvaćenost u obitelji, često su odbačene, osuđivane, te su žrtve različitih oblika nasilja. Mnogim mladima uskraćena je podrška, ograničava im se kretanje, kažnjava ih se, emocionalno i/ili fizički zlostavlja. Istraživanja u zapadnim zemljama pokazuju da zbog prisile članova/ica obitelji da napuste svoj dom zbog svoje seksualne orijentacije,

određen broj mladih istospolne orijentacije završava u uličnoj prostituciji i kriminalu, postaje žrtva fizičkog nasilja te bude pretučeno ili silovano. Također, suicid je kod LGBT adolescenata puno češći u odnosu na njihove heteroseksualne vršnjake/inje.

Neki se roditelji brinu da njihovo dijete neće moći biti sretno ako mora skrivati informacije o sebi pred drugima. Neke LGBT osobe se odluče otvoriti manjem, neke većem broju ljudi, neke užem, a neke širem krugu poznanika. Vaše će dijete, kao i svi drugi, tijekom života birati ljude kojima se želi okružiti i uz koje će se osjećati sretno.

MIT 5

HOMOSEKSUALNE OSOBE ŽIVE USAMLJENO I NIČIM NE DOPRINOSE DRUŠTVU

Gejevi i lezbijke žive vrlo slično ne-gej ljudima. Mnogi imaju dugotrajne monogamne veze, neki i životna partnerstva, iz želje da provedu život s jednom osobom. Prolaze kroz iste faze prilagodbe na zajednički život kao i heteroseksualne osobe. Ono što slabi njihove obiteljske veze je homofobija heteronormativnog društva zbog koje su često primorani napustiti svoje obitelji i/ili malograđanske sredine da bi pronašli podršku koju pružaju gej zajednice u većim gradovima.

Kada promišljate je li vaše dijete sretno, pokušajte se staviti u „njegove cipele“. Ne možemo sreću drugoga procjenjivati kroz naočale onoga što veseli nas ili što nama znači sreća. Ipak, najsigurniji ćete biti ako pitate svoje dijete je li sretno. Moguće je i da dobijete odgovor da nije, to ne znači da

je seksualna orijentacija ili rodni identitet uzrok tomu, svi mi imamo razdoblja kada smo više ili manje sretni. Tada slobodno pitajte što bi mu/joj pomoglo da se osjeća bolje. Možda ćete dobiti odgovor koji je povezan s LGBT temama, a možda nešto sasvim drugo i nevezano za to.

ZAŠTO JE MOJE DIJETE GEJ?

„Tu večer kad mi je kći rekla da je lezbijka, satima sam bila na internetu i istraživala. Morala sam znati u čemu sam pogriješila, ali između istraživanja i plakanja i još malo plakanja shvatila sam da nisam učinila ništa krivo. To je jednostavno ono što ona jest.“

Majka kćeri lezbijke

Mnogi roditelji se pitaju je li njihova odgovornost što je dijete gej ili gdje su pogriješili u odgoju. Roditelj ne može biti odgovoran za seksualnu orijentaciju djeteta. To nije vaša „greška“!

Vaše dijete nije LGBT zbog nečega što ste vi ili netko drugi učinili. LGBT osobe dolaze iz svih tipova obitelji – od vrlo religioznih do ateističkih, od konzervativnih do liberalnih, iz obitelji svake nacionalnosti i ekonomskog statusa. U nekim obiteljima je dominantna majka, u nekima otac.

Neke LGBT osobe su jedino dijete u obitelji, dok su neke najmlađe, srednje ili najstarije dijete. Oni dolaze iz obitelji u kojima su braća i sestre gej, kao i iz obitelji u kojima nisu. Dolaze iz obitelji sa samohranim ocem ili majkom, iz obitelji s oba roditelja i iz obitelji s posvojiteljima. Žive u raznim zajednicama, velikim i malim. Ne postoji znanstveno istraživanje koje bi pokazalo da bilo kakav faktor odgoja doprinosi djetetovoj seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu.

MIT 6

NEUROTIČNA SITUACIJA U OBITELJI UZROKUJE HOMOSEKSUALNOST

Moguće je da ste u nekoj literaturi pronašli kako je za homoseksualnost odgovorna neurotična situacija u obitelji, obitelj u kojoj je majka jaka i dominantna, a otac slab ili rezerviran. Studija kojom su dobiveni ovi podaci provedena je samo na ljudima koji su dolazili na psihoanalizu i nije uključivala skupinu za usporedbu, stoga zaključci ove studije otkrivaju više o osobama koje idu na psihoanalizu, nego o osobama homoseksualne orijentacije. Daljnja studija (istraživači Bell, Weinberg i Hammersmith) za provjeru ovih zaključaka provedena je na 979 homoseksualnih osoba i 474 heteroseksualnih osoba koje su činile skupinu za usporedbu. Studija je provedena deset godina, a zaključci studije pokazuju kako obiteljska prošlost ima neznatan ili nikakav utjecaj na seksualnu orijentaciju pojedinca.

MIT 7

„FEMINIZIRANI“ ILI „MUŠKOBANJASTE“ POSTAJU HOMOSEKSUALNE OSOBE

Kada roditelji uoče ženstvena ponašanja kod svojih sinova ili muškobanjasta ponašanja kod svojih kćeri mogu postati zabrinuti i vjerovati kako su oni kao roditelji odgovorni za pojavu takvih ponašanja. Društvo je sklono određena ponašanja, zanimanja, interese, pa i dječju igru svrstavati u tipično „muške“ i tipično „ženske“. Pod utjecajem te podjele roditelj se može pitati „Zašto moje dijete nije kao drugi dječaci/djevojčice?“, „Jesam li pružio/la dobar primjer ponašanja?“. Interesi tipični za suprotan spol mogu (a i ne moraju) biti signal homoseksualnosti kod djevojčica i dječaka, ali joj nisu uzrok. Također, roditelji nemaju nikakva utjecaja na to kakve će interese njihova djeca iskazivati.

Predivno je, i za dijete dragocjeno, kada dijete ima slobodu igrati sve igre koje želi, isprobavati sve uloge i interese koji ga zanimaju te na taj način otkriti što mu se sviđa, kako želi provoditi svoje vrijeme, koje interese njegovati i koje vještine razvijati.

MIT 8

HOMOSEKSUALNO ZAVOĐENJE UZROK JE HOMOSEKSUALNOM OPREDJELJENJU

Ni gej muškarci ni lezbijke nisu bili namamljeni u „homoseksulani način življenja“. Između spoznaje o vlastitoj seksualnoj sklonosti i ponašanja na temelju te sklonosti postoji značajno vremensko razdoblje (i za homoseksualne i za heteroseksualne osobe). No, za homoseksualne osobe to razdoblje može biti zastrašujuće i obojeno neugodnim emocijama. Kako god, seksualno ponašanje je iskaz vlastite seksualnosti, ne njezin uzrok. Dakle, homoseksualna iskustva ne mogu osobu učiniti homoseksualnom, ako to nije.

MIT 9

TRAUMATIČNO ISKUSTVO S OSOBOM SUPROTNOG SPOLA MOŽE UZROKOVATI HOMOSEKSUALNOST

Nema dokaza koji bi potvrdili ovu misao. Traumatična iskustva uzrokuju jednako patnje gej i ne-gej osobama, ali ne mogu utjecati na njihovu seksualnu orijentaciju. To što je netko gej ili lezbijka ne znači da je bijesan na osobe suprotnog spola, to samo znači da ih privlače osobe istog spola.

MIT 10

HOMOSEKSUALNOST JE PSIHIČKA BOLEST

Većina gejeva i lezbijki su psihološki zdrave osobe. Isto kao i među heteroseksualnim osobama, manji dio ima neke psihičke poteškoće, a većina pokazuje dobro mentalno zdravlje. Postotci su isti, nema razlika u mentalnom zdravlju homoseksualnih i heteroseksualnih osoba. Stoga, homoseksualnost nije psihička bolest. Moguće je da se neke psihološke tegobe češće pojave kod homoseksualnih osoba, ali ne zato što su homoseksualne, nego zato što homoseksualnost nije prihvaćena u njihovoj okolini. Vaše dijete može biti izloženo manjinskom stresu i zbog toga imati poteškoće. Manjinski stres je kronična razina stresa uzrokovana predrasudama, diskriminacijom, manjkom socijalne podrške i drugim faktorima koje trpe pripadnici stigmatiziranih manjinskih skupina.

Ako ste heteroseksualna osoba koja pokušava shvatiti ponešto o uzrocima homoseksualnosti, možete si postaviti nekoliko sljedećih pitanja:

01

Što mislite da je uzrokovalo vašu heteroseksualnost?

Koliko ste bili stari kada ste prvi put prepoznali svoje heteroseksualne porive?

02

Mislite li da bi vaša heteroseksualnost mogla biti posljedica čvrstoće braka vaših roditelja? Ili, ako su vaši roditelji rastavljeni, da bi vaša heteroseksualnost mogla biti, barem dijelom, simbolički pokušaj ispravljanja prekršenih obećanja njihova braka?

03

Ako niste nikada imali istospolno erotsko iskustvo, kako možete biti sigurni da vaša heteroseksualnost nije samo prolazna faza – nešto što ćete prerasti?

04

Jeste li razgovarali sa svojim terapeutom o svojim heteroseksualnim sklonostima? Jeste li se zaista potrudili da ih izmijenite?

05

Ova pitanja su preuzeta iz knjige „Ljudska seksualnost“, a autori ih postavljaju kako bi se heteroseksualne osobe lakše stavile u položaj homoseksualnih osoba. Također, nadaju se da ste uočili apsurdnost tih pitanja. Takva se pitanja nebrojeno puta postavljaju u propitivanju homoseksualnosti.

KAKO RAZGOVARATI S MOJIM LGBT DJETETOM?

Mnogi roditelji nisu sigurni kako razgovarati s djetetom, boje se da će reći nešto pogrešno i nenamjerno povrijediti svoje dijete. Pitaju se je li u redu razgovarati o tome, želi li njihovo dijete da o tome razgovaraju i slično.

Dopustite da vam za početak odgovorimo na ova pitanja jednom metaforičkom pričom.

SLON U SOBI

Postoji slon u našoj sobi.

Ogroman je i ne miče se pa ga je teško zaobići.

Ipak, provlačimo se pored njega, pitamo jedni druge: “Kako si?” –

“Dobro sam!” i još takvih besmislenih pitanja.

Razgovaramo o vremenu. Razgovaramo o poslu.

Razgovaramo o svemu osim o slonu koji leži usred sobe.

Postoji slon u našoj sobi.

Svi znamo da je tamo. Dok razgovaramo mislimo o njemu.

Stalno nam je u mislima. Jer znaš, to je stvarno veliki slon.

Sve nas je prestrašio.

Ali mi ne razgovaramo o slonu u našoj sobi.

Molim te, reci njegovo ime!

Molim te, ponovi njegovo ime!

Molim te, ‘ajmo razgovarati o slonu u našoj sobi!

Jer, ako razgovaramo o njegovoj smrti možda možemo govoriti i o njegovom životu.

Smijem li ti reći njegovo ime, a da ne okreneš glavu?

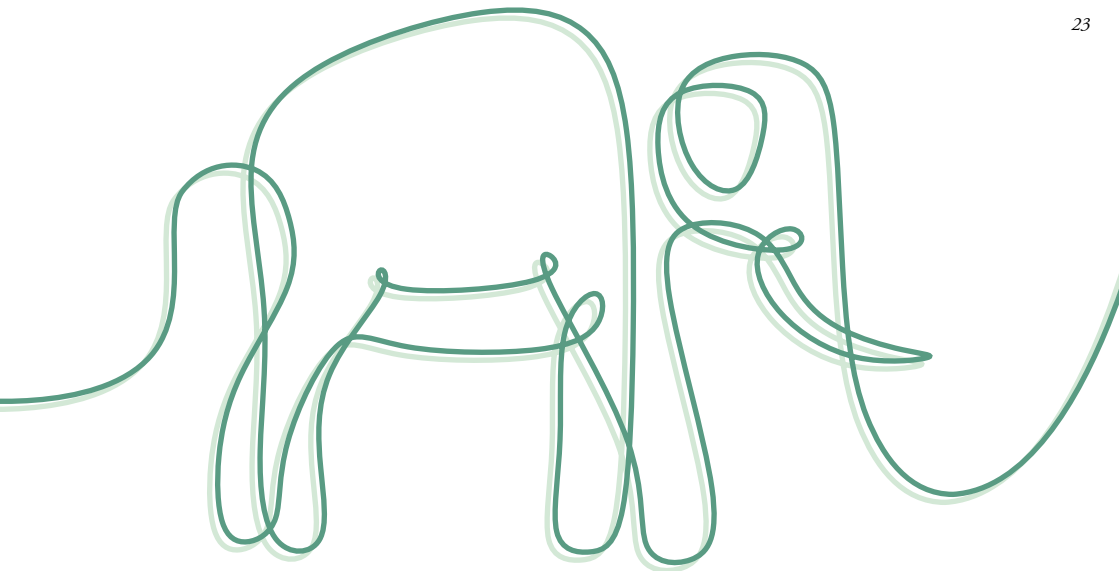
Jer ako ne smijem, onda me ostavljaš

samog

sa slonom...

u sobi.

(nama) nepoznat autor

Kao što poruka priče kaže, važno je razgovarati s vašim djetetom o njegovu LGBT identitetu i osjećajima vezanim uz to. LGBT identitet vašeg djeteta ne smije biti tabu tema. Ukoliko je to tabu tema vaše se dijete može osjećati posramljeno, neshvaćeno ili neprihvaćeno.

Ukoliko niste sigurni želi li vaše dijete s vama o tome razgovarati – pitajte ga. Izrazite svoje potrebe i nedoumice, slobodno recite nešto poput „Želio/la bih razgovarati o tome, želiš li i ti da o tome razgovaramo?“ „Imam neka pitanja i zanima me je li u redu da tebe pitam o tome?“ „Otkada si nam rekao/la da si gej nismo o tome razgovarali, kako ti je to što o tome šutimo?“ „Volio/la bih s tobom razgovarati o tome, molim te reci mi kada budeš spreman/na na to“ i slično.

Kao što je svaki vaš osjećaj i reakcija u redu, tako je u redu i bilo što što vaše dijete kaže da

osjeća. Važno je da prihvatite osjećaje svoga djeteta (iako vam možda nije ugodno čuti da se tako osjeća) i ne zabranjujete da ih osjeća ili iskazuje.

Roditelju može biti nelagodno vidjeti svoje dijete uplašeno ili tužno pa može dobiti poriv reći djetetu nešto poput: „Nije to ništa.“ „Nemoj biti tužan/na.“ „Razvedri se, sve će biti dobro!“ i slično. Takvim izjavama roditelj požuruje svoje dijete u proradi emocija, potiče ga da zanemaruje, potiskuje ili negira svoje osjećaje, čime dijete ne dobiva priliku za proradu i nadilaženje neugode. Umjesto toga, poželjno je prihvatiti djetetove osjećaje i podržati ga u tome da ih izrazi. U tome mogu pomoći rečenice poput: „Činiš mi se tužnim/om.“ „Vjerujem da to mora biti jako teško.“ „Žao mi je da se tako osjećaš, ali to je u redu.“ „Vidim da te to uznemirilo.“ „Vidim da ti je teško, tu sam za tebe.“ i slično.

ŠTO DALJE?

„Svaki put kad kažemo istinu stvaramo okruženje u kojem je sve manje prisutan sram zbog toga što smo mi, naše dijete ili netko koga volimo LGBT.“

Otac kćeri lezbijke

Kada vaše dijete učini iskorak, osjećate se kao da ćete stalno razmišljati o tome, kao da će njegov ili njezin LGBT identitet zauvijek zaokupiti vaše misli. Ipak, kako vrijeme odmiče, počete ćete razmišljati o drugim stvarima i krenuti naprijed. Već ste napravili prvi korak time što čitate ovaj priručnik.

Postoje i drugi načini koji vam mogu pomoći u nošenju s ovom situacijom i osjećajima koji se javljaju. Razgovarajte s drugim roditeljima LGBT osoba ili osobama koje to nisu, ali vas mogu razumjeti. U Hrvatskoj postoje organizacije civilnog društva za zaštitu prava LGBT osoba te za pružanje podrške LGBT osobama i njihovim obiteljima i bližnjima. Većina tih organizacija nalazi se u Zagrebu, no postoje i u drugim gradovima poput Rijeke i Splita, a prema potrebi pružaju podršku i izvan grada u kojem se nalaze. Broj LGBT organizacija se vremenom povećava, kao što se povećava broj tema kojima se te organizacije bave. Pružanje podrške za roditelje LGBT djece uvijek je bila važna aktivnost za većinu organizacija.

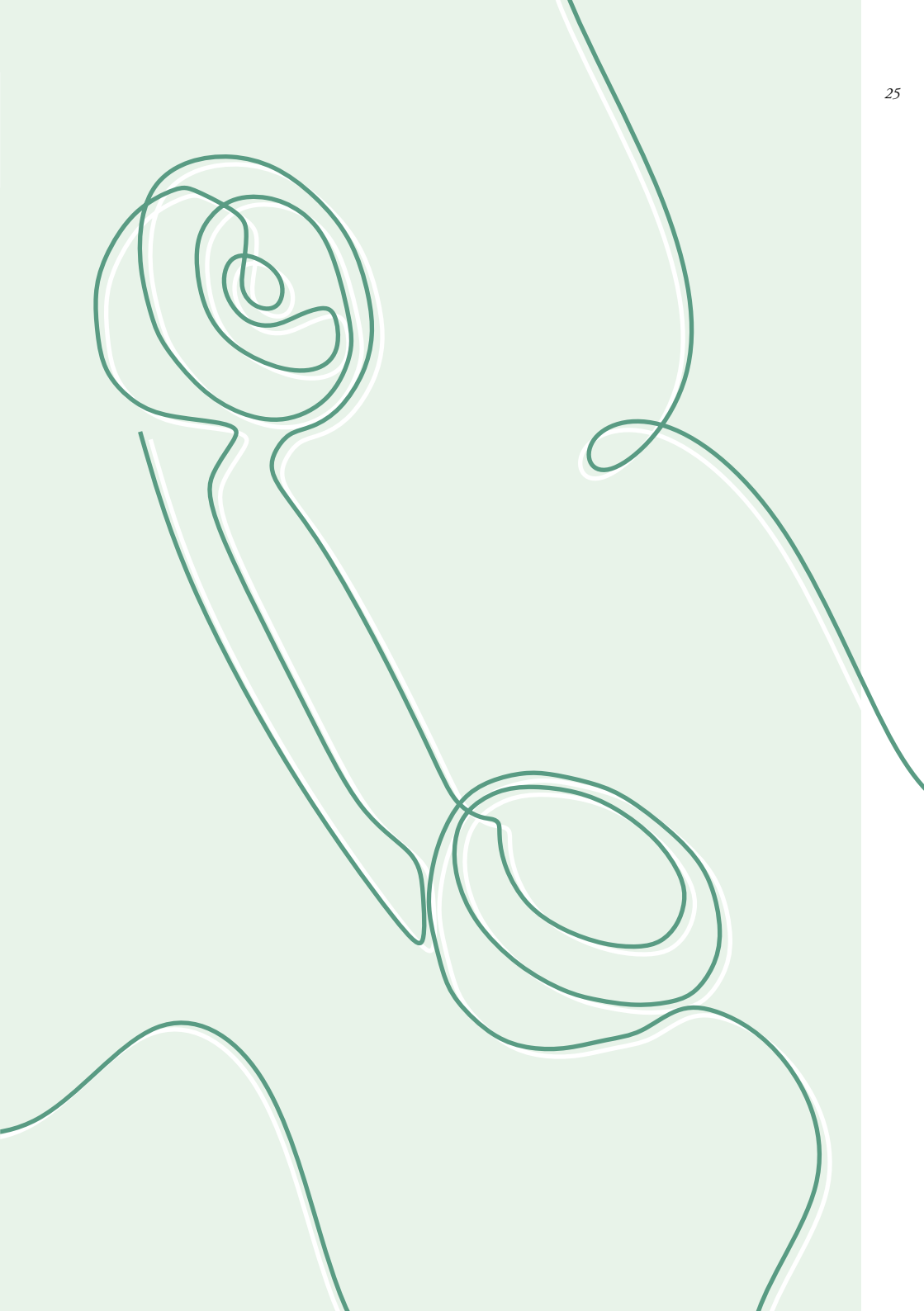
Ukoliko niste spremni osobno otići u neku od organizacija, možete im se obratiti telefonski

ili putem elektroničke pošte. U odjeljku „Kontakti“ su navedeni kontakti organizacija koje pružaju podršku roditeljima, obitelji i prijateljima LGBT osoba.

Istražujte na internetu i čitajte ostale publikacije organizacija civilnog društva koje se bave zaštitom prava i podrškom LGBT osobama, kao i ostalu stručnu literaturu. U odjeljku „Preporučena literatura“ navedene su publikacije i stručna literatura koja vam može dati odgovore na specifična pitanja povezana s iskorakom, seksualnom orijentacijom ili rodnim identitetom vašeg djeteta.

Velik broj roditelja je zabrinut za svoje dijete nakon što saznaju za njegovu ili njezinu seksualnu orijentaciju ili rodni identitet pa je dobro pročitati i publikacije koje daju korisne informacije o zakonima koji štite vaše dijete ili dragu osobu koja je LGBT te daju konkretne informacije u slučaju homofobnog nasilja ili diskriminacije.

Nadamo se da će vas ovaj priručnik potaknuti da odvojite vrijeme za istraživanje i učenje o LGBT temama.

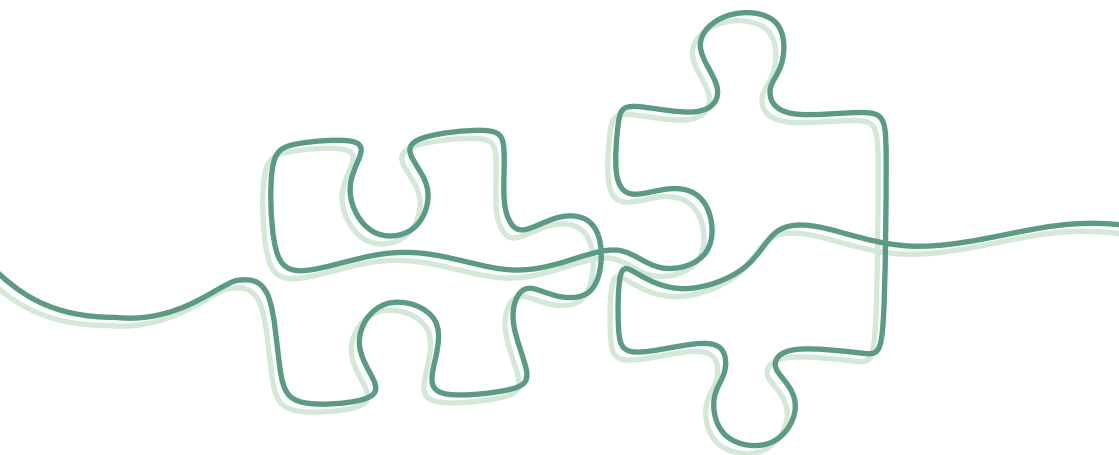

KAKO MOJE (NE)PRIHVAĆANJE UTJEČE NA MOJE DIJETE?

Kada donose odluku o iskoraku LGBT djeca se suočavaju s raznim strahovima, strahom od odbacivanja, strahom od selidbe (izbacivanja ili prisilnog odlaska iz kuće), brigom za dobrobit obitelji i narušavanje ugleda obitelji, no najveći strah djeteta je strah da će narušiti odnose s obitelji ili da će ga obitelj odbaciti. Za mnogu djecu iskorak je neugodno iskustvo koje uključuje mnogo straha, poricanja, krivnje te inzistiranja na promjeni seksualnog identiteta od njihovih obitelji. Ipak, oni koji se odluče na iskorak prednost daju razvijanju iskrenog odnosa sa svojom obitelji i odbijaju živjeti u laži. Iskorak djeteta doista može biti prilika koja otvara prostor za povjerenje i iskrenost unutar obitelji. Iznad svega, iskorak je odvažan čin kojim dijete puno riskira, no istovremeno pokazuje snagu ljubavi i želje da izgradi dobar odnos s roditeljima.

Ponašanje i stavovi obitelji prema gej djetetu koje je razotkrilo svoj seksualni identitet, kao i interakcija s njime, povezani su sa emotivnim i psihičkim stanjem djeteta.

Istraživanja su pokazala da je prihvaćanje lezbijki i gejeva u obitelji povezano s većim samopoštovanjem, socijalnom podrškom i općim zdravljem te manjom stopom depresije, uporabe psihoaktivnih tvari, suicidalnih misli i pokušaja samoubojstva. LGBT djeca koja su naišla na odbacivanje imaju 8.4 puta veću vjerojatnost da će pokušati samoubojstvo nego LGBT djeca koja su naišla na mali otpor u obitelji, 5.9 puta češće izvještavaju o visokim stupnjevima depresije, 3.4 puta češće koriste ilegalne droge, te su 3.4 puta pod većim rizikom za spolno prenosive infekcije.

**KLJUČNI KORACI NA PUTU
PRIHVATANJA LGBT IDENTITETA
DJETETA SU:**

01

pronalaženje informacija i razrješavanje mitova o homoseksualnosti (nadamo se da smo vam u tome pomogli ovim priručnikom)

komunikacija s drugima, npr. dijeljenje informacije da je vaše dijete LGBT s prijateljem ili važnom osobom od koje možete dobiti podršku i razgovarati o toj temi

02

03

komunikacija s vlastitim djetetom (razgovor o LGBT temama i djetetovom identitetu, postavljanje pitanja, iznošenje nedoumica i briga) omogućuje da pokušate pronaći zajednički jezik i biti jedno drugome podrška

poznavanje drugih LGBT osoba i njihova podrška

04

KAKO SE DRUGI RODITELJI S TIME NOSE?

„Jako je bitno razgovarati o tome, da znaš da nisi sam, da postoje i drugi ljudi s istim iskustvom koji to rješavaju na pozitivan način. Korisno u svemu tome je da uspostavite dobar odnos s vašim djetetom. Roditelji žele biti roditelji. Uglavnom, ne žele da ih djeca izostave.“

Majka kćeri lezbijke

Sada već znate da niste sami, da mnogi roditelji prolaze kroz proces prihvaćanja LGBT identiteta svog djeteta. Možda se pitate kako se oni nose s tim iskustvom. Kao odgovor na to pitanje donosimo vam priče roditelja LGBT osoba iz Hrvatske koje je zabilježio Benjamin Strike.

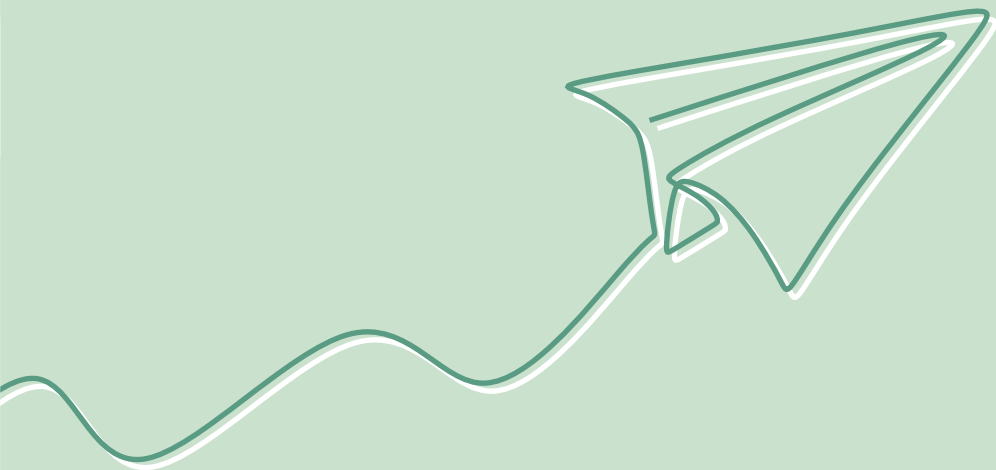
BISERKA,
ZAGREB

Da mi je sin gej sam saznala posredno preko njegove sestre. Ona mu je jedan dan prišla i jednostavno ga upitala je li gej, a on

joj je odgovorio da je. Kada sam došla kući s posla ona me odmah zaskočila na vratima i vikala „Mama, Nikola je gej!“.

Bio mi je mali šok, ali sjeli smo, pričali i jednostavno zaključili - pa što sad? To nije nešto na što možeš utjecati. Tata nismo ništa rekli; Nikoli sam dala prostora da on to napravi sam. Prošlo je godinu dana i tek mu je onda rekao. Tata je to prihvatio, ali on je onaj tip: nemoj to na sva zvana. On je i protiv Pridea i povorki. Pokušala sam s njim razgovarati i na lijepo i na ružno, ali nije išlo. Ja sam, s druge strane, išla na Pride odmah te godine kada sam saznala.

Voljela bih da djeca čin outanja naprave ranije. Meni ja žao što je Nikola to napravio tek kad je napunio 21 godinu. Bilo mi je žao što je najosjetljivije doba mladosti prošao sam, bez mene. I danas

me duša boli zbog toga što mu nisam bila oslonac i što je od toga radio takav bauk. U našem društvu je općenito velika panika oko toga, ali tako ne bi trebalo biti.

Kad saznaju da im je dijete gej roditeljima svašta prođe kroz glavu. Zapitaš se jesi li ti nešto krivo napravio. Jedno vrijeme sam mislila da je on gej zbog čokolade koju sam jela u trudnoći. Jela sam svaki dan po jednu Milka čokoladu pa sam pomislila - možda oni nešto stavljaju u tu čokoladu. No takve sam misli vrlo brzo odbacila kao neracionalne.

Odnos nam se nakon njegovog outanja nije nimalo promijenio. On je uvijek bio i bit će moje dijete. Svi ljudi iz naše okoline znaju da je gej, on je ipak kao aktivist eksponiran i bio je na televiziji i u novinama. Neki ljudi iz naše okoline to ne spominju. S druge strane, moja najbolja prijateljica, s kojom se družim od svoje jedanaeste godine je bila homofobna, ali je promijenila stav od kad je saznala da je Nikola gej. Ona njega jako voli i mislim da je to jako utjecalo na nju. Zbog toga smatram da je outanje dobro jer ljudi misle

da ne poznaju nikoga tko je gej, a onda nakon outanja vidiš da su to ljudi koje poznaješ i voliš te je to onda nešto sasvim drugo; ti neki imaginarni ljudi postaju stvarne osobe.

Ja prema svojoj djeci imam zaštitnički odnos, ali što reći nekom roditelju koji to nema? Meni je čudno da ljudi koji ne prihvaćaju svoje dijete kao takvo uopće postoje. Preporučujem roditeljima da pogledaju film „Molitve za Bobbyja“. Svaki put kad gledam taj film steže me u grlu.

Ponekad kad Nikola bude medijski eksponiran bojim se za njega, no roditelji se uvijek boje za svoje dijete. Bojala bih se za njega i da nije gej. Živimo u društvu koje nije blagonaklono ni po jednog pojedinca koji je na bilo koji način drugačiji. Kod njega je taj rizik još veći pa me uvijek strah, ali to ne znači da se moje dijete treba skrivati. Društvo nam je takvo da bi ga mogli napasti i zbog drugih stvari, a ne samo zato što je gej. I zato mi je sasvim u redu da se on eksponira i sa svoje strane radi onoliko koliko on misli da treba i može.

DANKA, SPLIT

Da je Matea lezbijka saznala sam kada je pohađala četvrti razred srednje škole. Rekla mi je da mi mora nešto važno i ozbiljno reći. Budući da je bila vrlo zabrinuta i ozbiljna nije mi uopće palo na pamet da je riječ o ovom, nego sam se uplašila da se drogira. Kada mi je rekla da je lezbijka meni je zapravo laknulo. Moram priznati da je u početku nisam ozbiljno shvatila te sam bila uvjeren da će to s vremenom proći. Mislila sam da je to razvojna faza, propitivanje, razočaranje u nekog momka, znatiželja itd., no zbog događaja koji su uslijedili shvatila sam da je itekako ozbiljna.

U gimnaziji koju je Matea polazila zbog svog identiteta naišla je na mnoge probleme, no unatoč svemu je bila ustrajna i nepokolebljiva. Majka jedne djevojke koja je u to vrijeme s mojom kćerkom bila u vezi radila je u gimnaziji kao profesorica

te je Matei dosta „zagorčala život“ jer je smatrala da je moja Matea kriva što je njena kćer lezbijka. Imala je problema i sa zadirkivanjem određenog broja učenika, ali je Matea bila čvrsta. Imala je oko sebe lijepi krug prijatelja, nitko ju nije napustio i ti su ljudi i dalje dio njenog života.

Sjetila sam se i njenog ponašanja u djetinjstvu. Nikada se nije igrala s lutkicama iako sam ja baš to kupovala, i lutke i kolijevke, sve lipo. Uopće je to nije zanimalo. Najbolji prijatelj joj je bio dječak s kojim se igrala s legićima i vojnicima, životinjama itd. S njim se najbolje slagala tijekom cijelog djetinjstva. Imala je ona i prijateljice, ali Kristijan joj je ipak bio najdraži i kasnije tijekom života. Penjala se po ogradama, istraživala po dvorištu. Nije bila stereotipna djevojčica. Nije voljela ni odjeću za djevojčice, iako sam ja smatrala da se tako trebalo odijevati. Doduše, nikada joj nisam nametala svoju volju, osim u prilikama kada sam smatrala da moram; kada bismo išli na neki rođendan ili slavlje, i uglavnom je to poštovala.

Nikada nisam susrela nekoga tko je gej osim prijateljičinog sina, ali sam u vrtiću (u kojem sam radila) imala jednog dječaka koji je bio izrazito feminiziran. Tata tog dječaka u to je vrijeme bio strašno uznemiren tom činjenicom, uvijek me ispitivao je li to normalno. Imala sam u vrtiću i djece raznih rasa, vjera, djecu s invaliditetom te sam svu djecu prihvaćala i svima se prilagodila. Tog sam dječaka kasnije često susretala i on je zaista, kada je ušao u pubertet, osvijestio da je gej. Nije se u to vrijeme o tome razgovaralo, nisam čak ni ja bila zainteresirana za tu temu.

Prema LGBT ljudima nisam nikad osjećala odbojnost, no nisu bili dio mog interesa ili društvenog kruga. Nakon kćerinog outanja i ja sam se počela zanimati za tu temu.

I suprug je njenu orijentaciju dobro prihvatio, ali mu je teže palo njeno izlaženje u medije i javnost. Dosta je često bila na televiziji. Na kraju je i to prihvatio. Naša kćerka je pravi borac. Ja sam osvijestila da moram izaći u javnost tek nakon prvog Splitskog Pridea na kojem je bilo toliko mržnje, nasilja i primitivizma... to je strašno djelovalo na mene, da čovjek može biti protiv čovjeka jer je jedan od nas drugačiji po nečemu. Za vrijeme rata smo trebali naučiti što se dešava kada ljudi broje drugima krvna zrnca pa je to na mene najviše djelovalo da nešto kažem o tome i više se informiram.

Roditeljima kojima je teško prihvatiti svoje dijete bih preporučila da puno čitaju i educiraju se, da dođu na tribinu Mame u MaMi u Zagreb (ja sam bila par puta) i da odu na Pride. Drugačiju sliku stekneš kada prisustvuješ. Na televiziji bi novinari, pogotovo u početku, izbacivali ekstremne

fotografije pa čovjek stekne dojam da su to stvarno neka čudna djeca, ali kada si tamo vidiš da su to normalni ljudi. Shvatila sam da oni koji imaju problema s nacijom, vjerom, rasom, imaju problema i s LGBT pravima. Ljudi se ne dijele na gej i strejt ljude već na dobre i loše. A roditelj bi svoje dijete trebao prihvatiti bez obzira na sve. Djeca ne zadovolje uvijek ambicije roditelja ni po pitanju posla ni po pitanju škole, ni izbora partnera, niti po pitanju moralnih vrijednosti. No, dijete je dijete i treba ga voljeti i prihvatiti.

Za one koji se boje outati moj savjet je da krenu od najbližih osoba, što u pubertetu ponekad i nisu roditelji, već prijatelji, braća, sestre, netko tko im je godinama bliži, i da se ne srame reći to što jesu. Time sebi otežavaju život. Nakon što roditelj i dijete razgovaraju o ovako intimnim stvarima onda se otvaraju i neka druga vrata i više nema tajni. Meni se čini da nam je odnos prisniji nego kod mnogih roditelja gdje sve teče bez nekakvih velikih problema. Kad roditelj s djetetom prođe ovako nešto, jednostavno postaješ bliži.

DIJANA, ZADAR

Prije šest godina vozila sam Saru na autobusni kolodvor kako bi iz Zadra otišla natrag u Zagreb u kojem je studirala. Još dok je bila u automobilu poslala mi je SMS da mi je u pretincu ostavila pismo iz kojeg sam otkrila da živi s curom. Kasnije sam ju nazvala i pitala zašto mi to nije rekla osobno pa mi je rekla da nije znala kako ću ja reagirati i da je zaključila kako je ovo najlakši način.

Nisam bila šokirana, više iznenađena i to valjda zbog tih stereotipa koji su oko nas i u nama pa ja to nisam prepoznala u svojoj kćeri. Nakon što to shvatiš, onda se ti stereotipi razbiju. Nikada prije mi takva mogućnost nije bila na pameti. Moram napomenuti da se meni kćeri niti nije outala kao lezbijka, već kao biseksualna osoba. Pomislila sam: „Što sad, voli i dečke i cure, ljubav je ljubav.“ Iskreno, više sam drame

radila oko toga što mi kćer ne jede meso, nego oko njene seksualne orijentacije.

Imala je moju apsolutnu podršku, ali uz dozu straha jer živimo tu gdje živimo. Ima svakakvih ljudi i još i danas se čita o napadima, maltretiranju i raznim grozotama. U meni je postojao onaj opravdani roditeljski strah za sigurnost mog djeteta. Živimo u sredini koja je dosta zatvorena, koja je dosta ograničena i ljudi automatski kreću s predrasudama prije nego što uopće upoznaju osobu. Razmišljala sam ovako: „Sara je u Zagrebu i daleko od mene... Što ako joj se nešto dogodi?“

I prije sam bila otvorena, oduvijek mi je to bilo ok. Inače sam po pitanju svega otvorena... vjere, nacionalnosti, bilo čega, prihvaćala sam i bila okružena različitim ljudima. Sa Sarom sam samo nastavila ono što sam naučila od svojih roditelja, a to je prihvaćati sve ljude dok god njihovo uvjerenje i način života ne ugrožava ili šteti nekom drugom.

Teško je nju takvu neobičnu bilo odgajati u takvom mjestu jer Zadar je dosta konzervativna sredina gdje pojedini ljudi teško, a ponekad i nikako, ne prihvaćaju drugačije od sebe. Već s nekih 14 godina mogla mi je dati jako dobre argumente za svoje „neobične“ odluke. Nije se htjela krizmati, a rekla mi je da njoj to ništa ne predstavlja u tom trenutku i da se sve njene prijateljice krizmaju zbog poklona, što je često bila istina. S 14 je prestala jesti meso te bi uvijek argumentirano objašnjavala svoje odluke. Mogla sam ja nju npr. natjerati da se krizma, autoritet sam imala, ali sam poštovala i uvažavala njezine argumente.

Moja se Sara, između ostalog, bavi aktivizmom. Najdraži event koji pomaže organizirati je „Lezbijada“ i dodjela nagrada za Lezbu godine, *Lez of the year*. Prošli put kada su imale sastanke i dogovarale kako će logistički izvesti sportske kategorije na Lezbijadi ja sam im pomagala motati veganske kobasice. Bila sam s njom i na turi o gej povijesti i sadašnjosti po Zagrebu koju je Sara nekoliko puta vodila. Vodila je jednog dečka i curu po gradu, a njima je bilo jako fora da je i njena mama s njom te su joj rekli da me uvijek treba povesti.

U tinejdžerskim godinama Sari sam bila najgori neprijatelj jer sam bila policajac u kući, na granici toga da nju odvedem psihologu, a sebe psihijatru. Često se šalim da mi je više sjedila u krilu poslije 18. godine nego u djetinjstvu.

Mislim da je kasnije i sama shvatila da nije bilo potrebe da mi se outa pismom. Tada joj je to bilo teško reći. Ono što ja imam za poručiti osobama u sličnoj situaciji je da to treba reći roditeljima... Na koji način – to ne znam jer ne postoji zlatno pravilo. Svaki je roditelj drugačiji i svako je dijete drugačije. Mislim da je djetetu lakše kad nema tajne pred svojim roditeljem, iako pred nekima treba skrivati što je žalosno. Takvi roditelji ne zaslužu zvati se roditeljima.

DORIJANA, MEDULIN

Dok je Dino bio još mali, Dinina nona je meni uvijek govorila, „Questo piccolo e un po gay“ (Ovaj mali je malo gej). Doduše ona bi se poslušila riječju peder. Jednostavno je ona to na njemu vidjela od malena, a mislim da sam vidjela i ja. On je bio „drugačiji dječak“; bio je nježan, igrao se lutkicama, nije imao muške prijatelje već se družio samo s djevojčicama. Iako sam sumnjala, nikada ga o tome nisam otvoreno pitala već sam pustila da on sam dođe do toga ako je istina. Jedan je dan plačući došao iz škole, mislim da je tada imao 14 godina, i rekao mi je da ga druga djeca maltretiraju i zezaju. Tada mi je priznao da je gej.

Ja nisam bila svjesna da moje dijete maltretiraju u školi te mi je bilo jako žao i nisam znala kako ga zaštititi. Iako sam od malena sumnjala, nakon njegovog

outanja prvenstveno sam bila iznenađena, ali mislim da sam dobro reagirala. Rekla sam mu da je to ok i da nije ništa „strašno“ te da sam od uvijek mislila da je gej.

Od ostalih osjećaja koji su mi se javili ponajviše je bio prisutan strah koji i dan danas osjećam. Strah me da ga netko ne pretuče jer ima svakakvih ljudi. Nadalje, osjećala sam i tugu jer mi nije rekao prije. Doduše, 14 je godina ipak dosta rano jer znam neke puno odraslije ljude koji još uvijek nisu rekli svojim roditeljima.

Na početku nisam svima govorila, već sam čekala sinov blagoslov da ga autam drugima. Kada se autao pitao me može li reći noni, istoj onoj koja je od malena za njega govorila da će biti gej. Ja sam mu rekla da joj slobodno kaže. Njegovi polubrat i polusestra su saznali tako da su ga vidjeli na televiziji kada je u nekoj emisiji pričao o LGBT aktivizmu. Znala sam da će biti na televiziji, ali nisam to nikome rekla. Bilo je to prije 10 godina kada je tek otišao u Zagreb. Polubrat i polusestra ga također jako vole i podržavaju i mislim da je ovakva različitost obogatila našu obitelj.

Ja radim u vrtiću i moram priznati da točno vidim neku mušku djecu koja bi mogla biti gej, a prije na to uopće nisam obraćala pažnju. Sada mi je, budući da imam gej sina, lakše pristupiti takvoj djeci. O ovom temi volim puno čitati, a volim pogledati i filmove LGBT tematike. Jedan od filmova koje sam puno puta gledala je i film „Molitve za Bobbyja“, o dečku koji počinu samoubojstvo jer ga roditelji nisu prihvaćali. Film je snimljen prema istinitom događaju i mislim da bi ga svi roditelji trebali pogledati.

Ja se ne sramim reći da je moj sin gej. Kada me ljudi pitaju ima li Dino curu, ja bi uvijek odgovorila da nema već da ima dečka. Reakcije su svakakve. Neki bi mi napravili facu i pitali; „Zar je to tebi normalno?“ Ja bih uvijek rekla da je to normalno i da je to moje dijete i da se tako rodio i da ako se tako rodio da je to onda i normalno i da nije hir. Na starom poslu sam imala ravnateljicu koja je sada u mirovini, a koja mi je rekla da je to u modi i da bi sada puno ljudi htjelo biti gej. Ja sam joj odgovorila da to nije moda već da je društvo sada postalo otvorenije te da više ljudi „izlazi iz ormara“. Ljudi su prije živjeli u strahu.

Imam jednu prijateljicu za koju znam da joj je sin isto gej, ali ona to ili ne vidi ili ne želi prihvatiti. Nisam sigurna zna li ona to pa krije od mene što mi je čudno jer se jako dugo poznajemo. Ona zna i za Dinu pa mi je onda čudno da bi tu informaciju o svom sinu krila od mene. Ona je strašno protiv LGBT ljudi te mi je rekla da bi ona Dinu izmlatila i poslala na psihijatriju. Ja sam si u sebi mislila; ženo draga i tvoj je sin gej, zar ti to ne vidiš? Budući da je takva sigurno joj nije rekao. Često na njega mislim i žao mi ga je jer se on cijeli život mora skrivati i braniti. Ona njega obožava, ali ga ne poznaje. Ne mogu shvatiti da netko svoje dijete ne prihvaća.

ELEONORA, ZAGREB

Da mi je sin gej saznala sam kada je išao u šesti razred osnovne škole. Jedan dan mi je prišao jako uplakan i rekao da mora razgovarati samnom te mi je kroz suze rekao: „Mama, mislim da sam gej“. Ja sam ga tada zagrlila i rekla da ga podržavam i da je meni svejedno koga on voli. Nakon razgovora sam telefonirala svog gej prijatelja da ga pitam kada je on osvijestio svoju seksualnu orijentaciju, jer mi je bilo neobično da dijete od 13 godina već ima svijest o tome. Prijatelj mi je rekao da zna oduvijek i to mi je bilo dovoljno.

Kada je bio mali nikada nisam razmišljala o tome postoji li mogućnosti da mi je sin gej jer mi je fokus bio na drugim stvarima. Tijekom osnovne škole bio je meta maltretiranja zbog nekih svojih drugih karakteristika; bio je ekstrovertirano bucmasto dijete, najbolji učenik u razredu što je često isticao, a u srednjoj školi je imao kosu raznih boja. Imao je mali

milijun razloga da bude na „nečijoj meti“. Djeca znaju biti dosta okrutna kada si na bilo koji način drugačiji.

Osjećaj koji me je nakon njegovog autanja primarno preplavio je bio strah da mu netko nešto ne učini. Budući da on nikada nije bio samozatajan te je bio dijete koje je svoju različitost uvijek isticalo, strah u meni je time bio i veći. Osnovnu školu smo nekako preživjeli, a kada je upisao gimnaziju nekako se izdužio, narastao pa me više nije bilo toliko strah. Daleko od toga da je bio maskulin, ali strah da će mu netko nešto napraviti ipak je bio manji.

Uz sina imam i dvije kćeri. Jedna od njih se družila s konzervativnom muškom ekipom koja je bila dosta homofobno nastrojena. Kada bi netko od njih imao homofobne izjave ona bi s njima imala individualne razgovore te je na taj način zapravo mijenjala percepciju svog okruženja i smatram da je to sistem koji nije loš budući da kao pojedinac ne možeš promijeniti cijeli svijet, ali možeš promijeniti ljude oko sebe. Ako uspiješ u tome da promijeniš osobe iz svoje blizine već si napravio dobar posao.

Moj sin je odrastao u zrelu i stabilnu osobu te sam mišljenja kako je za to bila bitna obiteljska baza koju je imao. Kao obitelj smo svi jako povezani, a nakon njegovog autanja samo smo još više produbili i poboljšali svoj odnos. Mislim da je bitno dobiti podršku najbliže obitelji jer ti to daje neku bazu i osjećaj sigurnosti. Istraživanja su pokazala da su mete zlostavljača slabe i nesigurne osobe te svojim neprihvatanjem od svoje djece stvaramo baš takve nesigurne i nesretne

Ljude što će ih još više „koštati“ u životu.

Toleriranje nije isto što i prihvaćanje. Kada roditelji kažu „Ja te volim, ali ne želim da mi više spominješ svoju seksualnu orijentaciju.“ to nije prihvaćanje. Moja poruka roditeljima koji ne podržavaju svoju LGBTIQ djecu je da razgovaraju s drugim roditeljima i svojim djetetom i saznaju što im je bitno. Nek se zapitaju jel bi manje voljeli svoje dijete da npr. ima pjegice, crvenu kosu, oči različitih boja... Dijete treba slušati i čuti zašto su mu neke stvari bitne i zašto im je bitno da ih se prihvati. Smatram da osoba ne može izrasti u sretnog čovjeka ako zna da ga roditelji ili jedan od roditelja odbacuje ili ne prihvaća. Znam da se ljude ne može forsirati da se autaju, ali iz iskustava prijatelja moje generacije koji se nisu autali svoji roditeljima mogu reći da ih to jako opterećuje. Generalno, negdje ostaje nešto nedorečeno, nešto o čemu stalno razmišljaš.

GORDANA, DARUVAR

Da mi je sin gej sumnjala sam i prije nego što mi je rekao. Jednom prilikom nosila sam ispeglano rublje u njegovu sobu i na kompu je bila otvorena jedna gej stranica u koju sam se malo zagledala, a onda kao torpedo izletjela iz sobe. Nisam mu tada ništa spominjala. I profesor iz Renatove škole mi je pokušavao sugerirati da je Renato gej. Doduše nije to izgovorio na glas, ali stalno mi je spominjao kako Renato baš i nije kao drugi dječaci, na što sam mu ja odgovorila da ne moraju svi biti isti. Znam ja s neugodnima izaći na kraj.

Jednom smo suprug i ja imali žestoku raspravu sa srednjim sinom, kada se Renato ubacio, vjerojatno da to prekine, s: „Mama, tata, ja sam gej.“. Ne znam što si je mislio, kako ćemo reagirati. Doduše, bila sam malo zbunjena jer jedno su sumnje, a drugo je stvarnost. Nije mi ta činjenica bila strana, i moja prijateljica ima gej sina. Porazgovarala sam s njom, spomenula mi je da postoji

stručna i psihološka pomoć za roditelje gej djece i ako mi treba da će mi dati adresu, no ja sam joj rekla da mi to ne treba. On je moj sin i ništa se tu ne mijenja, volim ga jednako kao i prije.

Godine 2013., za vrijeme referenduma o braku istospolnih partnera, Renato se odlučio aktivirati te je snimio svoj prvi video za YouTube. Poludio je zbog Markičke i njenih izjava. Moj strah zbog mogućeg nasilja na ulici bio je veliki, bez obzira na to što razumijem da se samo bori za svoja ljudska prava. Majke i očevi se boje za svu svoju djecu. Bojim se i za sigurnost sinova koji nisu gej. Jedan često odlazi na utakmice i ja nikada ne spavam dok se ne vrati kući.

O sinovoj seksualnoj orijentaciji nisam pričala. Prvi pokazatelj da su i drugi pogledali taj video uradak bio je telefonski poziv mog prijatelja koji me pitao: „Kako to Renato može?“. Ja sam ga pitala: „Što on to može?“, iako sam znala o čemu se radi, ali sam namjerno tražila da izgovori. Pitao me da kako on to može tako javno obznaniti. Rekoh: „To je život mog sina i ja ga podržavam, punoljetan je i zna što radi“. To je bio jedini put da me netko nešto pitao oko toga.

Meni više nitko nije ništa komentirao, ali moram priznati da poludim na komentare ispod Renatovih videa. Nedavno je bio jedan ružan komentar u kojem je pisalo: „Sigurno mu je mama ponosna“. Vidjela sam da se u komentiranje uključila i jedna moja kolegica koja je odgovorila da zna koliko je Renatova mama ponosna i na njega i ostalu svoju djecu. Ta kolegica je napisala da sam ja najponosnija mama u njenih Top 5 mama.

Dobila sam dobar savjet jedne mame da ih je bolje ne čitati jer se onda čovjek samo nervira pa ih više ni ne čitam. To je moj sin, ništa drugačiji od drugih.

O ovoj sam se temi dosta educirala i razgovarala s ljudima. Poneki film također malo otvori vidike. U zadnje vrijeme ih ima sve više i više. Gledala sam „Call me by your name“, a sada po drugi put gledam seriju koja se zove „Ovo je naš dom“. U njoj ima jedan gej lik koji isto proživljava neku svoju priču. Radnja je smještena u prošlosti. Također i čitam tekstove po portalima, a i Renato mi je dao neke natuknice o tome što trebam pročitati.

Svi članovi obitelji ga podržavaju. Jedan od sinova nedavno me jako iznenadio kada sam čula kako žestoko brani svog brata. On je, onako, rokerski tip i sam je prolazio kroz diskriminaciju društva jer je imao dugu kosu pa su ga jednom i istukli zbog toga. Mislim da je ovakva različitost svakako obogatila našu obitelj. Imali smo nedavno situaciju s poznanikom koji nije znao da je Renato gej pa ga je pitao ima li curu, a on mu je odgovorio da ne jer je gej. Čovjek je sekundu šutio i onda rekao – pa dobro, i to je OK.

Jednom sam mladiću savjetovala da što prije kaže svojoj mami da je gej i učinio je to. Upitala sam ga nakon nekog vremena kako je reagirala, rekao je da je reagirala OK, ali da o tome ne pričaju, da je sve ostalo na istom. To je standardna priča u većini obitelji u Hrvatskoj. S obzirom na to da je iz Splita, tome se ni ne čudim. Sredina i religija igraju uloge, ali mislim da smo dosta napredovali što se toga tiče. I ja sama sam napredovala.

MIRJANA & BACHAR, ZAGREB

MIRJANA: Naš sin je s 24 godine imao prvu ozbiljnu vezu s dečkom te mu je stoga bilo bitno da to i obznani obitelji. Iako sam se cijeli svoj život kretala među LGBT ekipom budući da sam radila u Centru za mirovne studije te imala nekoliko poznanika iz LGBT zajednice, bila sam dosta iznenađena budući da isto nisam prepoznala kod svog sina. Nakon što se outao meni, rekao je bratu i sestri, a mog supruga smo ostavili za kraj jer smo mislili da će on to najteže primiti. Suprugova reakcija me je podsjetila zašto sam se ja u tog čovjeka zaljubila i za njega se udala. Na sinovu rečenicu da je gej i da ima dečka suprug je samo rekao: „Kada ćeš ga dovesti na večeru da ga upoznamo?“.

BACHAR: Iako obitelj to nije očekivala, ja mislim da sam činjenicu sinove homoseksualnosti primio bolje nego moja

supruga. Meni je to jednostavno oduvijek bilo normalno, iako nikada u svom životu nisam upoznao LGBT osobu, barem ne autanu. Nakon što nam je rekao se nije ništa promijenilo, on je i dalje bio moj sin i veselili smo se upoznati njegovog dečka. Bilo nas je jedino strah diskriminacije te psihičkog i fizičkog nasilja koje bi mogao doživjeti od drugih u ovom društvu u kojem živimo, no barem smo mu mi olakšali jer je to za njega bilo veliko rasterećenje.

MIRJANA: Da isto obznamimo ostatku obitelji i prijateljima smo odlučili za Pride 2006. godine (godine koje se outao). Svim prijateljima smo poslali sms poruku s datumom Pridea i zamolili ih da dođu i podrže našeg sina, koji je te godine i pomogao organizirati povorku. Mi imamo jako malo prijatelja koje čuvamo i „vučemo“ cijeli život, još od djetinjstva. Moram napomenuti kako su svi prijatelji i rodbina koji su taj dan bili u Zagrebu došli na Pride. Da ga netko nije podržao za nas bi to bio znak da se s tim ljudima prestanemo družiti, ali to se nije dogodilo.

BACHAR: Na ženinom poslu su svi znali za sinovu seksualnu orijentaciju, ona je radila u NGO sektoru, a na mom nisu. Često su na poslu pričali viceve o pederima te sam im tada rekao da ja imam gej sina. Svi su bili iznenađeni, ali su isto prihvatili. Imamo takav krug ljudi oko sebe, koji nas vole i podržavaju tako da ja mogu reći da sam ja promijenio stavove i mišljenja ljudi u svom okruženju. Oni koji su prije pričali viceve, kasnije su branili LGBT prava.

MIRJANA: Moj muž i ja smo dugo bili aktivni kad su u pitanju prava LGBTIQ

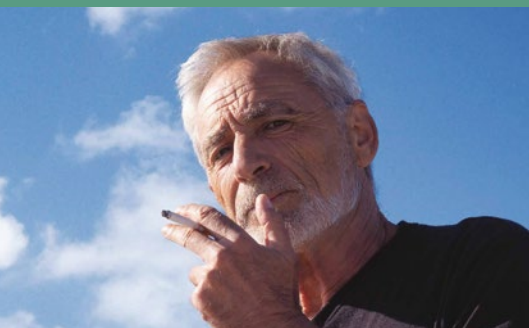
osoba. Redovito smo išli na Zagreb Pride i sudjelovali u Mamama u MaMi gdje smo svojom pričom nastojali ohrabriti mlade ljude da razgovaraju sa svojim roditeljima, te ohrabriti roditelje da prihvate seksualnost svoje djece. Sad smo manje aktivni jer mi smo stariji, a Pride je sve veća i sve više prihvaćena manifestacija. Prve povorke ponosa u Zagrebu bile su s jako malo ljudi, jakim policijskim snagama oko nas i velikim brojem mrzitelja sa strane.

BACHAR: Naš sin je sada oženjen i živi u Engleskoj, a prvi je u Hrvatskoj podnio zahtjev za registrirano partnerstvo. Na vjenčanju smo bili svi, sva rodbina i svi prijatelji te je bilo jako lijepo. Matičarka je

bila fenomenalna. Bili smo strašno tužni kada se sin sa suprugom odselio u Englesku, ali on tamo ima jedan predivan život, posao i prijatelje. Pomirili smo se s tim da je u inozemstvu sretan i da tamo lakše diše i živi slobodniji život.

OBOJE: Svoj djeci koja se žele autati svojim roditeljima bi rekli ovo: vi najbolje poznajete svoje roditelje, no do zadnjeg trena računajte na pozitivan odgovor i znajte da vas roditelji sigurno vole. Autanje donosi olakšanje. Ako odgovor bude jako negativan imat ćete više vremena da ga promijenite na bolje ako se prije autate, a ako bude pozitivan onda će taj čin donijeti olakšanje za sve.

NIKICA, ZADAR

Teško je prisjetiti se događaja od prije mnogo, mnogo godina, no ono što znam je da nikada nisam pomislio da je Mima lezbijka, ali sam primijetio da je drugačija. Nikada nije bila tipična djevojčica; imala je izvrsnu motoriku (bolju nego njen stariji brat), voljela je sport te se bavila nogometom i košarkom koje je igrala bolje od dječaka iste dobi, te je istima bila vođa i uzor, organizirala je košarkaške i nogometne turnire. Bila je iznadprosječno uspješna u školi, ali kad bi se dogodila neka glupost u školi okrivili bi nju. O dečkima nikada nije pričala.

U pubertetu su se počele događati velike promjene. Dosta se udebljala, nije izlazila iz kuće i izgledala je iscrpljeno. Bilo je tada ratno razdoblje u Hrvatskoj (koje je u Zadru bilo posebno naglašeno), te je teško bilo razlučiti koji su pravi razlozi za takvu promjenu u ponašanju i izgledu.

Kada je došlo vrijeme da se upiše na fakultet uzela je dvije godine pauze i otišla živjeti i raditi u Londonu. Nakitila je CV i otišla živjeti kod jedne divne obitelji kod koje se zaposlila kao dadilja. Nikada nisam napisao toliko pisama. Želio sam da svaki tjedan dobije jedno. Iz sadržaja njenih pisama sam shvatio da je ona tamo upoznala jednu Norvežanku i da joj je ona djevojka. Znao sam kako reagira naša okolina. Tada se, u medijima, o tome nije previše pisalo, a ni znanost se nije jasno očitovala, pa sam razgovarao s prijateljima (psiholozi i psihijatri) sa željom da mi svojim iskustvima „predvide Miminu budućnost“.

Mima je jedan dan na radnom mjestu svoje majke svima obznanila da je lezbijka. Ušla je u fajt, prvo s nama roditeljima. Mima je čudo, često traži konflikt jer zna da se iz konflikta svašta izrodi. Ona je znala tko je i htjela je da ju takvu prihvatimo. Nije se bojala okoline, a nakon toga ni meni više nije bilo važno što će okolina reći. Svom sam djetetu samo htio pomoći da preživi u toj istoj okolini jer svoje dijete volim. Pravi roditelj nema izbora u tom dijelu, ali roditelji koji nisu odrasli i ne znaju tko su te se boje okoline, zapravo su se prestali razvijati. Ja sam se kao roditelj sa svojom kćeri htio popeti na Mount Everest, a ne sjesti na malo brdo i reći da je to vrhunac.

Mnoge zanima i to kako su Miminu orijentaciju prihvatili bake i djedovi. Pokazalo se da su to prihvatili odmah, baka ju je čak pomagala financijski tijekom studiranja. Mima je kod njih dolazila s curom. Ni u jednom trenu njenu seksualnost nisu dovodili u pitanje.

Međutim, moja mlađa sestra, psihologinja kojoj sam prvoj javio vijest o Miminom autiranju, reagirala je suzdržano. Procijenila je da to ne bi trebalo objaviti baki i djedu jer su oni ipak iz jednog „drugog svijeta“. Pokazalo se da je bila u krivu.

Jedan dan mi je Mima rekla da se želi prijaviti na kviz „Tko želi biti milijunaš“. Dogovorili smo se da ću biti njen gost u publici. Kada sam saznao za njen plan da se tijekom kviza „autira“ nije mi bilo svejedno (još manje kada sam saznao da će se epizoda emitirati na Uskrs), no nije bilo dvojbe idem li s njom ili ne. To je bila utakmica moje kćeri u kojoj sam morao sudjelovati. Bez problema je prošla najbrži prst. S Tarikom se, naravno, dogovorila. Tu epizodicu izveli su toliko šarmantno, skoro pa neprimjetno, ali se danima poslije itekako spominjala. I meni je postavio nekoliko pitanja i bilo mi je drago da svi vide da ja uz svoju kćer u tom trenutku stojim. Bojao sam se da ne padne na prvom pitanju, no na kraju je osvojila 125.000,00 kn. Da je osvojila milijun bila bi to izvanvremenska priča.

Mima nas je sve promijenila. Ona ima snagu, ona se ničega ne boji. Svima je

rekla tko je, uzmite me ili ostavite. Borila se, izlazila na ulice, izlagala se na svim mjestima. Moj posao kao oca bilo je maknuti s nje krivnju, dopustiti joj da diše i da kaže – ovo sam ja. Mi roditelji smo katalizatori... ja nisam njen život mogao ni htio promijeniti, samo sam joj mogao reći da sam uz nju te joj ponuditi svoju pomoć. Svim roditeljima uvijek govorim – pustite svoju djecu da otkriju svoj svijet i život te im samo ponudite ruku kada se spotaknu.

Djeco, uživajte u životu i otkrijte koje su vaše granice. Nitko umjesto vas neće otkriti tko ste, to možete samo vi. I dajte se pokrenite! Zašto do sada nisam pročitao eseje i doktorate o ovoj temi napisane, ne samo od ljudi iz LGBT okruženja. Roditelji; ustanite, stanite uz svoju djecu te poručite ovom društvu jasno i glasno – Ja sam uz svoje dijete. Za djecu su prva linija uvijek roditelji i ako se djeca svojih roditelja boje, tada roditelji nisu obavili dobar posao u roditeljstvu. Glas roditelja čuje se dalje nego glas djece. Ako roditelji LGBT djece o ovoj tematici ne govore, naša će djeca još uvijek biti u istoj poziciji, gubit će svoje najbolje godine u strahu, a strah je jači od kazne same. Strah je užasan osjećaj.

Često će roditelji reći da je po njihovom iskustvu najvažnija bezuvjetna ljubav prema njihovom djetetu.

Mnogi kažu da ih je proces reakcije i odgovora na seksualnu orijentaciju ili rodni identitet njihovog djeteta zbližio s djetetom i povezo kao obitelj. Kako vrijeme odmiče osjećate se ugodnije u vezi tog saznanja, doći ćete do trenutka kada ćete moći glasno i ponosno reći da ste roditelj LGBT djeteta.

Mnogi roditelji ne mogu zamisliti da će ikada moći doći do te točke nakon što saznaju seksualnu orijentaciju ili rodni identitet svog djeteta, ali roditelji koji su uspješno prevladali sve teškoće i prihvatili svoju LGBT djecu vam mogu potvrditi da je s vremenom i to moguće. Budite strpljivi, imajte strpljenja s vašim djetetom i zapamtite – uvijek ste dobrodošli u Iskoraku.

MISAO ZA KRAJ

„Ako većina ljudi shvati da će određen postotak društva biti gej ljudi bez obzira na svoju obiteljsku prošlost ili seksualna iskustva, onda će i homoseksualne osobe imati veću šansu da prožive život lišen strahova i odbacivanja. Ljudi bi mogli prihvatiti homoseksualnu orijentaciju svoje djece jednako lako kao što danas već prihvaćaju ljevorukost (što se smatralo strašnim, čak i označjem ukletosti).“

C. Welch Griffin, M. J. Wirth, A. G. Wirth (u knjizi Više od prihvaćanja)

Jeste li znali da ljevoruke osobe češće stradavaju u nesrećama? Istraživanja pokazuju čak 5 puta češće nego desnoruke osobe.

Je li to zato što su ljevoruki? NE! To je zato što je svijet prilagođen dešnjacima.

Predmeti koje ljudi koriste u radu i svakodnevnom životu uglavnom su prilagođeni za korištenje desnom rukom. Ljevoruka djeca se često osjećaju loše zbog svoje ljevorukosti ili je čak skrivaju, ako su iz okoline (roditelja, učitelja, vršnjaka i drugih) dobili poruku da biti ljevoruk nije ok. Čak i u svakodnevnom govoru „lijevo“ se povezuje s nečime lošim, vjerojatno vam je poznata izreka „ustao je na lijevu nogu“ kada želimo reći da je netko loše raspoložen ili izreka „ima dvije lijeve“ kada želimo reći da je netko nespretan.

Danas se u većini kultura osvijestilo da je ljevorukost jednako prirodna kao desnorukost i sve više proizvođača prilagođava svoje proizvode za korištenje lijevom rukom, a sve više roditelja prihvaća ljevorukost svoga djeteta. Takve promjene doprinose kvaliteti života ljevorukih osoba i stvaraju okruženje u kojem se ljevoruki mogu osjećati jednako vrijedni kao desnoruki, što i jesu! Upravo takve promjene želimo potaknuti i kada je u pitanju ljudska seksualnost i prihvaćanje svih seksualnih orijentacija jednakovrijednima. Nadamo se da vam je ovaj priručnik bio koristan barem na način da vam olakša razumijevanje, ako ne i ojača prihvaćanje. Koračajte svojim tempom, svaki korak prema prihvaćanju vrijedan je, važno je da se krećemo naprijed!

KONTAKTI

Iskorak

Augusta Šenoa 26, 10 000 Zagreb

www.iskorak.hr | info@iskorak.hr | +385 91 2444 666

Dugine obitelji

www.dugineobitelji.com | info@dugineobitelji.com

LORI – Lezbijska organizacija Rijeka

Janeza Trdine 7/IV, 51 000 Rijeka

www.lori.hr | loricure@yahoo.com | +385 51 212 186,

+385 91 4934 133, +385 91 5934 133

Trans Aid

Krapinska 27, 10 000 Zagreb

www.transaid.hr | info@transaid.hr | +385 95 4072 841

Zagreb Pride

Andrije Žaje 43A, 10 000 Zagreb

www.zagreb-pride.net | info@zagreb-pride.net | +385 1 5806 560

RJEČNIK POJMOVA

Biseksualna osoba – osoba koju emocionalno, romantično, fizički i/ili duhovno privlače i muškarci i žene.

Gej – osoba koja ima trajnu emocionalnu, romantičnu, fizičku i/ili duhovnu privlačnost prema osobi istog spola. Riječ gej se češće upotrebljava za muškarce, dok se za žene upotrebljava riječ lezbijka.

Heteroseksizam je ideološki sustav koji negira, omalovažava i stigmatizira svaki neheteroseksualni oblik ponašanja, identiteta, odnosa ili zajednice.

Homofobija/bifobija je iracionalan strah, mržnja, predrasude ili diskriminacija prema osobama homoseksualne i/ili biseksualne orijentacije, uključujući i osobe koje su tako percipirane. Jedna od osnovnih postavki homo/bifobije je da je homo/biseksualnost inferiorna, neprirodna i marginalna. Homo/bifobiju okoline osjećaju i heteroseksualne osobe, kada ih ona percipira i stigmatizira kao homoseksualne.

Homoseksualci – zastarjeli klinički pojam koji gej osobe smatraju pogrdnim i uvredljivim. Treba ga zamijeniti sa pojmovima „gej“ ili „lezbijka“ koji se odnose na osobe koje privlače pojedinci/ke istog spola.

Interspolnost – krovni termin za sve varijacije u spolnim karakteristikama koji obuhvaća iskustva osoba čija se tijela prema

medicinskim normama ne mogu klasificirati u tipična muška i ženska tijela u odnosu na njihov kromosomski, gonadni ili anatomski spol. Ponekad se umjesto interspolnosti spominje i riječ „hermafroditizam“, ali bitno je za napomenuti kako većina interspolnih osoba taj naziv doživljava pogrdnim i ne žele ga koristiti.

Iskorak (coming out, autanje, izlazak iz ormara) – proces samoprihvatanja koji se proteže kroz život lezbijki, gej, biseksualnih, transrodnih i interspolnih osoba. Identificiramo se kao lezbijka, gej, biseksualna, transrodna i interspolna osoba najprije samima sebi, a zatim okolini. Iskorak se također može primijeniti i na obitelj i prijatelje lezbijki, gej, biseksualnih, transrodnih i interspolnih osoba. Postoje različiti stupnjevi iskoraka, neke osobe mogu biti aut samo prijateljima, neke mogu biti aut javno, a neke samo sebi. Važno je naglasiti i poštivati činjenicu da nisu svi jednaki kada je u pitanju iskorak. Iskorak u kontekstu ovog priručnika znači dati drugima na znanje da u svome životu imate lezbijku, gej, biseksualnu, transrodnu ili interspolnu osobu koja vam je bliska i koju volite.

Lezbijka – žena čija je trajna emocionalna, romantična fizička i/ili duhovna privlačnost orijentirana prema drugim ženama.

LGBTI – akronim koji obuhvaća lezbijke,

gej, biseksualne, transrodne i interspolne osobe. Ponekad se navodi kao GLBT (gej, lezbijke, biseksualne i transrodne osobe), a nekad i kao LGBTIA kako bi se uključili allies (podržavatelji) – heteroseksualne osobe koje pružaju podršku. Akronim ponekad uključuje Q kao queer ili questioning (propitivanje).

Manjinski stres – kronična razina stresa uzrokovana predrasudama, diskriminacijom, manjkom socijalne podrške i drugim faktorima kojima su izloženi pripadnici stigmatiziranih manjinskih skupina.

Queer – na engleskom, tradicionalno negativni ili pogrđni naziv za gej osobe, iako ga trenutno koriste neki članovi LGBTI populacije kako bi opisali sebe i/ili svoju zajednicu. Nekima je taj naziv mjerilo za prkos, nekima se sviđa zato što uključuje čitavu zajednicu, a ostali ga smatraju prikladnim za opis svojih fluidnih identiteta. U Hrvatskoj se termin odnosi na sve osobe, osobine, politike ili radnje koje se ne uklapaju u heteronormativne socijalne ili kulturne obrasce.

Rod je individualni osjećaj vlastitog identiteta/izražavanja i društvena konstrukcija spola koji po definiciji određuje društvene uloge „muškaraca“ i „žena“. Rod je društvena konstrukcija; od pojedinaca/ki se očekuje da se ponašaju i izražavaju u skladu s društveno propisanim rodnim ulogama koje su im dodijeljene na temelju njihovog spola. Rodne uloge društveno su formirane; jasno nam se daje do znanja koja je uloga žene, odnosno muškarca te kako se oni trebaju ponašati,

počevši od emocionalnih karakteristika pa do fizičkog izgleda, oblačenja, načina ponašanja i sl.

Rodna nebinarnost – uključuje sve rodne identitete koji se nalaze van rodne binarnosti, odnosno sve identitete koji nisu isključivo „muški“ ili „ženski“. Osobe koje su rodno nebinarne također mogu biti i trans, obzirom da se najčešće identificiraju rodnom koji se razlikuje od onog koji im je dodijeljen pri rođenju.

Rodne manjine je termin koji se upotrebljava za osobe čiji spolni i rodni identitet odstupa od društveno nametnutih normi, odnosno za osobe čije je rodno izražavanje i identificiranje drukčije u odnosu na spol u kojem su rođene.

Rodni identitet – unutarnji osobni osjećaj da si muškarac, žena ili nebinarna osoba. Neke se osobe ne žele rodno izjašnjavati. Kod transrodnih osoba spol i unutarnji osjećaj rodnog identiteta se ne podudaraju s rodno utemeljenim društvenim očekivanjima.

Rodno izražavanje – način na koji osoba pokazuje svoj rodni identitet drugima kroz odijevanje i/ili ponašanje.

Seksualna orijentacija – trajni emocionalni, romantični ili seksualni osjećaji prema drugim osobama. Kod nekih se osoba ovi osjećaji javljaju isključivo prema osobama suprotnog spola (heteroseksualna orijentacija). Kod gejeva i lezbijki se osjećaji javljaju prema osobama istog spola (homoseksualna orijentacija), dok se kod biseksualnih osoba osjećaji javljaju prema osobama oba spola (biseksualna orijentacija).

Seksualna orijentacija nije pitanje izbora. O izboru možemo govoriti ako govorimo o seksualnom ponašanju; možemo izabrati hoćemo li se (ili ne) ponašati u skladu s vlastitom seksualnom orijentacijom, vlastitim osjećajima. Seksualna orijentacija i seksualno ponašanje se ne smiju miješati. Tako se npr. neke osobe mogu identificirati kao homoseksualne bez ikakvog prethodnog seksualnog iskustva, dok se druge osobe koje su imale seksualno iskustvo s osobom istog spola ne moraju smatrati gejevima ili lezbijkama. Osobe tijekom života mogu osjećati različit stupanj privlačnosti prema osobama istog, suprotnog ili oba spola, pa prema tome mogu biti homoseksualne, heteroseksualne ili biseksualne.

Seksualne manjine je termin koji se upotrebljava za osobe čija seksualna orijentacija nije heteroseksualna.

Spol čine biološke karakteristike koje nas određuju kao ženu, muškarca ili interspolnu osobu. Pod biološke karakteristike misli se na kombinaciju tjelesnih karakteristika koje uključuju: kromosome, hormone, unutarnje reproduktivne organe, vanjske spolne organe, itd.

Spolni identitet je vlastita spolna samokoncepcija i nije ovisna o spolom koji je dodijeljen rođenjem.

TIRV – akronim koji označava trans, interspolne i rodno varijantne osobe.

Transrodnost – pojam koji opisuje rodni identitet osobe koji se ne podudara s dodijeljenim spolom pri rođenju. Ostali pojmovi koji se često koriste su: trans muškarac ili female to male / FTM (osoba

koja se identificira kao muškarac, ali joj je pri rođenju dodijeljen ženski spol), trans žena ili male to female / MTF (osoba koja se identificira kao žena, ali joj je pri rođenju dodijeljen muški spol). Transrodne osobe se mogu, a i ne moraju, odlučiti na hormonsku i/ili kiruršku promjenu tijela kako bi ono odgovaralo njihovom rodnom identitetu.

Transfobija – potiče iz neprihvatanja i negiranja prava pojedinca/ke na osobnu koncepciju rodno/spolnog identiteta i izražavanja. To je strah, mržnja, gađenje i diskriminirajući odnos prema osobama čije stvarno ili percipirano rodno izražavanje nije u skladu sa spolom dodijeljenim pri rođenju. Odnosi se i na predrasude i diskriminirajući odnos prema osobama koje narušavaju i prekoračuju uske društvene spolne/rodne uloge, pravila i stereotipe.

PREPORUČENA LITERATURA

Literatura korištena za izradu ovog priručnika:

Kavić, M. i Urukalo, A. (2013). *Iskorak u Hrvatskoj - odrednica jednog od najbitnijih događaja u životu LGB osoba*. Zagreb: Iskorak.

Lezbijska organizacija Rijeka „LORI“ (2011). *Razumjeti i podržati - prihvaćanje seksualnih i rodnih manjina u obitelji*. Rijeka: LORI.

Masters, W. H.; Johnson, V. E.; Kolodny, R. C. (2006). *Ljudska seksualnost*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Parents, Families and Friends of Lesbians and Gays - PFLAG (2006). *Our daughters and sons*. U uredništvu Iskoraka (2013). *Naši sinovi i kćeri*. Zagreb: Iskorak.

Popov, M. (2013). *Roditeljsko prihvaćanje djeteta kao lezbijke ili geja*. Diplomski rad. Zagreb: Studij psihologije, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu.

Welch, Griffin C.; Wirth, M. J.; Wirth, A. G. (1997). *Više od prihvaćanja*. Zagreb: Publikum.

Dodatna literatura:

Bodrožić, I. (2020). *Sinovi, kćeri*. Zagreb: Školska knjiga.

Heger, H. (2008). *Muškarci s ružičastim trokutom: svjedočanstvo homoseksualaca o zatočeništvu u koncentracijskim logorima 1939.-1945.* Zagreb: Domino.

Mondimore, F. (1996). *Privodna povijest homoseksualnosti*. Zagreb: Izdanja Antibarbarus d.o.o.

Poštić, J.; Đurković, S.; Hodžić, A. (2006). *Kreacija spola? Roda?*. Zagreb: Ženska soba.

Žegura, I. (2006). *Coming out - razumjeti vs. / feat. prihvatiti*. Zagreb: Naklada MD.

Ovo izdanje dostupno je za preuzimanje na:

www.iskorak.hr/vtba

Posjetite našu web stranicu za više informacija, a slobodno nas zapratite i na društvenim mrežama **Facebook i Instagram.**

